



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Şeyma BABACAN

ENGELLİ BİREYLERİN EGZERSİZ YAPMA DURUMUNA GÖRE SOSYAL
DIŞLANMA DÜZEYLERİ

Rekreasyon Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2024



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Şeyma BABACAN

ENGELLİ BİREYLERİN EGZERSİZ YAPMA DURUMUNA GÖRE SOSYAL
DIŞLANMA DÜZEYLERİ

Danışman

Doç. Dr. ERDİ KAYA

Rekreasyon Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2024

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Şeyma BABACAN'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Rekreasyon Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Serkan ZENGİN (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Erdi KAYA (İmza)

Üye : Doç. Dr. Özgür ÖZDEMİR (İmza)

Tez Başlığı: Engelli Bireylerin Egzersiz Yapma Durumuna Göre Sosyal Dışlanma Düzeyleri

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 28/06/2024

Mezuniyet Tarihi : 11/07/2024

(İmza)

Prof. Dr. Seda BAYRAKTAR

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Engelli Bireylerin Egzersiz Yapma Durumuna Göre Sosyal Dışlanma Düzeyleri” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Şeyma BABACAN





T.C.

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Şeyma Babacan
Öğrenci Numarası	202152057001
Anabilim Dalı	Rekreasyon
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Erdi Kaya
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Engelli Bireylerin Egzersiz Yapma Durumuna Göre Sosyal Dışlanma Düzeyleri
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2411590747
Rapor Tarihi	02/07/2024
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %1 Alıntılar dahil: %23
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 85 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Danışman Öğretim Üyesi Doç. Dr. Erdi KAYA İmza	

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	iv
TABLolar LİSTESİ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM ENGELLİ TANIMLAMALARI VE MODELLERİ

1.1	Engellilik	3
1.2	Engelliliğin Nedenleri.....	4
1.2.1	Doğum Öncesi (Prenatal) Nedenler.....	5
1.2.2	Doğum Esnası (Natal) Nedenler.....	6
1.2.3	Doğumdan Sonra Oluşan (Postnatal) Nedenler.....	6
1.3	Engelliliğin Sınıflandırılması	6
1.3.1	Görme Engeli.....	8
1.3.2	İşitme Engeli.....	9
1.3.3	Dil Ve Konuşma Engeli.....	10
1.3.4	Bedensel Engeli	10
1.4	Dünyada Ve Türkiye’de Engellilik Oranı	11
1.5	Engelliliğe Yönelik Modeller	12
1.5.1	Tıbbi Model	13
1.5.2	Tıbbi Modelden Sosyal Modele Geçiş	14

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL DIŞLANMA

2.1	Sosyal Dışlanma Kavramı Ve Kökeni.....	19
2.2	Sosyal Dışlanma Bağlamında Engelliler	24
2.2.1	Bedensel Engelli Bireylerin Sosyal Dışlanma Süreçleri	24
2.3	Bedensel Engelli Bireylerin Günümüzde Karşılaştıkları Sosyal Dışlanma Biçimleri.....	27
2.4	Bedensel Engelli Bireylerin Çevresel, Kurumsal Ve Ekonomik Olarak Karşılaştığı Sorunlar.....	27
2.4.1	Fiziksel Çevre Koşulları	27
2.4.2	Eğitim	28
2.4.3	İstihdam Sorunu.....	29
2.5	Bedensel Engelli Bireylerin Psikososyal Açından Karşılaştığı Sorunlar	31
2.5.1	Psikolojik Sorunlar	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENGELLİ BİREYLERİN EGZERSİZ YAPMA DURUMUNA GÖRE SOSYAL DIŞLANMA DÜZEYLERİ

3.1	Araştırmanın Amacı Ve Önemi	33
3.2	Araştırmanın Kapsamı Ve Yöntemi	34
3.3	Araştırmanın Hipotezleri	34
3.4	Ana Kütle Ve Örneklem Seçimi	34
3.5	Veri Toplama Yöntemi Ve Araçları	35
3.5.1	Kişisel Bilgi Formu	35
3.5.2	Engellilerde Sosyal Dışlanma Ölçeği (Esdö)	35
3.6	Verilerin Analizi	36

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

4.1	Bulgular	37
-----	----------------	----

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1	Sonuç	46
5.2	Öneriler	57

KAYNAKÇA.....	60
İNTERNET KAYNAKLARI	66
EK-1 KATILIMCI BİLGİLENDİRME FORMU	67
EK-2 DEMOGRAFİK BİLGİLER FORMU	68
EK-3 ENGELLİLERDE SOSYAL DIŞLANMA ANKETİ	70
Ö Z G E Ç M İ Ş	71

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1-1 Engelli Sınıflandırması	8
---	---



TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Tıbbi Model ve Sosyal Model Karşılaştırması	15
Tablo 1.2: Engellilere Yönelik Yapılan Araştırmalarda Tıbbi ve Sosyal Model Arasındaki Farklar.....	17
Tablo 2.1: Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk Arasındaki Farklar	22
Tablo 2.2: Atkinson ve Voudi'nin Sosyal dışlanmaya sebep olan nedenleri sınıflandırması .	23
Tablo 3.1 Engellilerde Sosyal Dışlanma Ölçeği'nin güvenilirlik katsayısı (Cronbach Alpha Değerleri).....	35
Tablo 3.2 Sosyal Dışlanma Ölçeğine İlişkin Cronbach's Alpha (α), Çarpıklık ve Basıklık Değerleri	36
Tablo 4.1 Katılımcıların Demografik Bilgilerine İlişkin Frekans ve Yüzdelik Dağılımlar	37
Tablo 4.2 Katılımcıların Engel Durumları ve Egzersiz Yapma Durumlarına İlişkin Frekans ve Yüzdelik Dağılımlar	38
Tablo 4.3 Sosyal Dışlanma Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler.....	39
Tablo 4.4 Sosyal Dışlanma Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması	39
Tablo 4.5 Sosyal Dışlanma Ölçeği Puanlarının Yaş Grubuna Göre Karşılaştırılması	39
Tablo 4.6 Sosyal Dışlanma Ölçeği Puanlarının Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılması	40
Tablo 4.7 Sosyal Dışlanma Ölçeği Puanlarının Medeni Durumuna Göre Karşılaştırılması	40
Tablo 4.8 Sosyal Dışlanma Ölçeği Puanlarının Engel Türüne Göre Karşılaştırılması	41
Tablo 4.9 Sosyal Dışlanma Ölçeği Puanlarının Engel Derecesine Göre Karşılaştırılması	41
Tablo 5.1 Sosyal Dışlanma Ölçeği Puanlarının Aylık Gelir Durumuna Göre Karşılaştırılması	42
Tablo 5.2 Sosyal Dışlanma Ölçeği Puanlarının Kiminle Yaşadığına Göre Karşılaştırılması ..	43
Tablo 5.3 Sosyal Dışlanma Ölçeği Puanlarının Haftalık Egzersiz Yapma Sıklığı Göre Karşılaştırılması.....	44
Tablo 5.4 Sosyal Dışlanma Ölçeği Puanlarının Dışarıda Tanımadığı Kişilerden Yardım Talep Etme Durumuna Göre Karşılaştırılması	45

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
AVM	Alışveriş Merkezi
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
ESDÖ	Engellilerde Sosyal Dışlanma Ölçeği
ICDIH	Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
OECD	Organisation For Economic Co- operation and Development
ÖZİDA	Özürlüler İdaresi Başkanlığı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
WHO	World Health Organization

ÖZET

Engelli bireyler her ne kadar bir vatandaş olarak kanun hükmünde eşit haklardan ve engelleri nedeni ile bazı imtiyazlardan faydalanyor olsalar da bu hakların çoğu soyut düzlemde kendini göstermektedir. Somut yaşamdaysa engelli bireylerin şehir içindeki herhangi bir yolu, kaldırımı, üst geçidi ya da kurum ve tesisi kullanımında engeli olmayan bireye göre çok daha fazla zorlandığı görülmektedir. Bu sosyal dışlanmanın nedenini ve sonucunu oluşturur. Bu nokta da sporun bağlayıcılığı göz ardı edilemez. Spor bireyin fiziksel olarak güçlenmesine katkıda bulunurken benlik saygısının, içsel motivasyonun ve psikolojik iyilik halinin gelişmesine de fayda sağlar. Bununla birlikte bireylerarası sosyalleşmenin ve topluma katılım sağlamanın önemli bir yolunu oluşturur.

Araştırmamızın amacını; bedensel engelli kişilerin cinsiyetine, yaşına, engel türüne, gelir durumuna, medeni haline, eğitim düzeyine ve egzersiz yapma ve yapmama durumuna göre sosyal dışlanma düzeylerindeki farklılıkları tespit etmek oluşturur. Araştırma; Antalya ilinde 2022-2023 yıllarında faaliyetlerini sürdüren ampute spor takımları ve engelliler için oluşturulan derneklerdeki 18- 64 yaş arası spor yapan ve yapmayan 123 bedensel engelli bireyden oluşturmaktadır. Katılımcılar; tesadüfi örnekleme yöntemiyle gönüllülük esasına uygun olarak belirlenmiştir. Nicel Araştırma Yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılara araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formuyla birlikte Bucuka'nın 2020 yılında geliştirdiği "Engellilerde Sosyal Dışlanma Ölçeği" uygulanmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre; Haftalık egzersiz yapma sıklığına göre, egzersiz yapmayan engelli bireylerin sosyal hayata katılımdan dışlanma, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma ile toplam sosyal dışlanma puanları egzersiz yapan engelli bireylere göre daha yüksek çıkmıştır. Katılımcıların aylık gelir durumuna göre sosyal dışlanma seviyeleri, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma alt boyutunda ve toplam sosyal dışlanma verilerinde yüksek olarak tespit edilmiştir. Kiminle yaşadığına göre sosyal dışlanma seviyelerinin karşılaştırmasında; temel hizmetlere erişimden dışlanma, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma alt boyutları ile toplam sosyal dışlanma düzeylerinin yalnız, anne-babayla ve bakım evinde yaşayan katılımcılarda yüksek olarak bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Spor, Bedensel Engelli, Sosyal Dışlanma

SUMMARY
SOCIAL EXCLUSION LEVELS OF INDIVIDUALS WITH DISABILITIES
ACCORDING TO EXERCISE STATUS

Although individuals with disabilities benefit from equal rights under the law as citizens and some privileges due to their disabilities, most of these rights manifest themselves on an abstract level. In concrete life, it is seen that people with disabilities have much more difficulty in using any road, sidewalk, overpass or institution and facility in the city than people without disabilities. This is the cause and consequence of social exclusion. At this point, the binding role of sports cannot be ignored. Sport contributes to the physical strengthening of the individual and helps to improve self-esteem, intrinsic motivation and psychological well-being. It is also an important way of interpersonal socialization and participation in society.

The aim of our research is to determine the differences in the levels of social exclusion of physically disabled people according to their gender, age, type of disability, income status, marital status, education level, and exercise and non-exercise status. The research consists of 123 physically disabled individuals between the ages of 18-64 who do and do not do sports in amputee sports teams and associations created for disabled people in the province of Antalya in 2022-2023. Participants were determined on a voluntary basis by random sampling method. Quantitative Research Method was used. The participants were administered the “Social Exclusion Scale for People with Disabilities” developed by Bucuka in 2020 together with the Personal Information Form prepared by the researcher.

According to the results of the study; according to the frequency of weekly exercise, exclusion from participation in social life, income deprivation and economic exclusion and total social exclusion scores of disabled individuals who do not exercise were higher than those of disabled individuals who exercise. The social exclusion levels of the participants according to their monthly income status were found to be high in the income deprivation and economic exclusion sub-dimension and total social exclusion data. In the comparison of social exclusion levels according to who they live with; exclusion from access to basic services, income deprivation and economic exclusion sub-dimensions and total social exclusion levels were found to be higher in participants living alone, with parents and in a care home.

Keywords: Sport, Physically Disabled, Social Exclusion

ÖNSÖZ

Eğitim sürecimde her zaman yanımda olan ve maddi manevi her anlamda bana destek sağlayan canım annem Fatma KEPİR'e, bütün olumsuzluklarımda psikolojik ve manevi desteğiyle her zaman yanımda olan biricik ablam Kübra BABACAN'a, eğitim ve iş hayatımı bir arada yürütebilmemi sağlayan ve bana her zaman anlayışla yaklaşan canım ablam ve eniştem Büşra ve Hasan ÖNDEGİDEN'e, tez yazım sürecinde bilgisiyle ve deneyimiyle yardımlarını benden esirgemeyen ve hep destek olan saygıdeğer danışmanım Doç. Dr. Erdi KAYA'ya, bölümde derslerine girdiğim ve herhangi bir sorunumda her zaman yanımda olan ve yardımlarını eksik etmeyen sevgili hocalarıma, aynı süreçlerden geçtiğimiz için beni en iyi anlayan ve motivasyonel desteklerini hiç eksik etmeyen güzel arkadaşım Fatma Ceyda ALVARCI'ya, neredeyse hayatımın her anına tanıklık eden ve hep arkamda olan canım dostum Şeyma BEĞEN'e, üniversite hayatımın neşe kaynağı olan ve bu süreçte beni destekleyen canım arkadaşım Leyla CAN'a, tez sürecimde bana olan inançlarıyla yanımda olan iş arkadaşlarıma en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Şeyma BABACAN

GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar sürekli olarak değişim ve gelişim göstermiş olan sosyal dışlanma kavramının anlamı ülkeden ülkeye kurumdan kuruma göre farklılık göstermiştir. En genel tanımıyla sosyal dışlanma; toplumu oluşturan her bireyin devletin sağladığı haklardan aynı derecede yararlanamıyor olmasını ifade eder. Maddi yoksunluk, fiziki çevre koşulları, toplum algısı, tıbbi ve sosyal yardımlarda sorunların oluşması, psikolojik sorunlar ve sosyal ilişkilerde problemler yaşanması sosyal dışlanmayı oluşturan sebepler olduğu gibi sosyal dışlanmanın sonucudur da. Sosyal bir devletin görevi vatandaşlarına eşit ve adaletli şekilde refah sağlayabilmektir. Her birey içinde bulunduğu toplumla eşit düzeyde devletin sağladığı imkanlardan faydalanabilmelidir. Bu bağlam da devletin bütün vatandaşlarına aynı düzeyde hizmet vermesi gerekir. Sosyal dışlanmaya maruz kalan azınlık gruplara bakıldığında; maddi yoksunluk yaşayanlar, bedensel ve zihinsel engelliler, yetim çocuklar, istismar edilen çocuklar, madde bağımlıları, yaşlılar ve diğer azınlık gruplar yer almaktadır. Sosyal dışlanmaya maruz kalan gruplar toplumla aynı haklara sahip olmasına rağmen bu haklardan bakış açısı, fiziksel çevre de erişim sıkıntıları yaşamaları, eğitimden yoksun kalmaları gibi çeşitli sebeplerle toplumla aynı oranda faydalanamayan gruplardır. Sosyal dışlanmaya sebep olan sorunların tespit edilmesi ve çözülmesi toplumun kendi içindeki ayrışmaları önlemek ve bir bütün olarak toplumu oluşturmak için oldukça önem arz etmektedir.

Dünyanın en büyük azınlık grubunu yaklaşık olarak 1 milyar nüfusla engelli bireyler oluşturmaktadır. Ülkemizdeyse nüfusun yaklaşık olarak %13'ü engelli bireylerden oluşmaktadır. Engelli bireylerin yaşadıkları sorunlar değerlendirildiğinde geçmişten günümüze kadar çeşitli dışlanmalara maruz kalmışlardır. Bu dışlanma sebepleri ekonomik yoksunluk, fiziki çevresel yetersizlikler, topluma dahil olamama, psikolojik sorunlar, tıbbi ve sosyal yardım alanlarında kendini göstermektedir. Engellilerin yaşadığı sorunlarla ilgili çeşitli çalışmalar yapılmış ve devlet tarafından bazı yasalar konulmuştur. Engelliler için yapılan düzenlemeler geçmişe oranla sorunları daha iyi hale getirmiştir. Ancak alakalı literatür incelendiğinde bu alanda hala ciddi sorunların var olduğu görülmektedir. Engelli bireylerin çevresel sorunlar nedeniyle şehir içinde özgürce hareket edememeleri, AVM'leri, hastaneleri, sosyal kurumları kullanırken sıkıntı yaşamaları, aynı şekilde park ve spor tesislerinde engellilere yönelik egzersiz aletlerinin bulunmaması ya da engelliler için tesislerin kullanılabilir durumda olmaması yaşadıkları sorunlardan bazılarıdır. Bu gibi normal bireylerin çok rahat ulaştıkları basit konuların engelli bireyler için daha zor olması engelli bireylerin kendilerini toplumdan ayrı

tutmalarına neden olmaktadır. Şehir içinde rahatça gezemedikleri için ya da kurum ve tesisleri kullanamadıkları için engelli bireylerin genellikle evde, topluma karışmadan ya da çok az etkileşimde bulunarak yaşadıkları düşünülmektedir. Toplumun engelliye bakış açısı ve engelli bireylerinde psikolojik olarak kendilerini yetersiz hissetmeleri sosyal dışlanmayı ortaya çıkarır. Bununla birlikte her birey için ulaşılabilir olan faaliyetlerin engelli bireyler için ulaşılamaz olması, tesis ve kurumları kullanımda zorluk yaşamaları kendilerinin dışlandığını düşünmelerine sebebiyet vermektedir.

Bu bağlamda spor ve egzersizin önemi her bireyde olduğu gibi engelli bireyler içinde oldukça önem arz etmektedir. Sporun kişide benlik saygısını attırdığı, motivasyonu olumlu şekilde etkilediği, bedeni ve psikolojik sağlığı daha iyi hale getirdiği ve sosyalleşmeyi arttırdığı bilinmektedir. Engellilere yönelik spor branşlarının arttırılması, spor tesislerinin engellilerinde kullanabileceği şekilde yapılandırılması onları topluma kazandırmakta ve sosyal dışlanma seviyelerini düşürmektedir. Ayrıca egzersiz ve spor faaliyetlerine katılım sağlamanın bireydeki kas yapılanmasını arttırması, denge, güç ve kondisyon seviyelerini yükseltmesi bedensel engeli olan bireylerin günlük yaşamlarında daha rahat hareket etmelerine de yardımcı olmaktadır. Literatürdeki araştırmalar incelendiğinde egzersiz ve sporun bedensel engelli bireylerin sosyalleşmelerini, motivasyonlarını ve psikolojik süreçlerini olumlu etkilediğini gösteren çalışmalar bulunsa da konunun öneminin anlaşılması için daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Araştırmamızın amacı; spor yapan ve yapmayan bedensel engele sahip kişilerin sosyal dışlanma seviyelerini tespit etmek, çeşitli değişkenler çerçevesinde sosyal dışlanma seviyelerindeki farklılıkları belirlemektir. Sorunların belirlenmesinin ve ortaya konmasının ileride yapılacak olan çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENGELLİ TANIMLAMALARI VE MODELLERİ

İlk kısımda engelli tanımlamaları, modellemeleri, sosyal dışlanma kavramı ve tarihi, bedensel engelli bireylerin tarihte ve günümüzde yaşadığı sosyal sorunlar ve evrensel tasarım hakkında kuramsal açıklamalara ve bu konular üzerinde yapılan çalışmalara değinilecektir.

1.1 Engellilik

Çok sayıda ulusal ve uluslararası kuruluşun engelli kavramı hakkında kapsamlı ya da daha öz olacak şekilde tanımlamaları bulunmaktadır. Engelli bireyler için kullanılan farklı terimlerin hangi durumları ifade etmek için kullanıldığını ve hangilerinin artık kullanılmadığını bilmek faydalı olacaktır. Yapılan tanımlamalar anlamı daha iyi kavramamızı sağlayacaklardır. Buna göre;

3447 sayılı 13 madde içeren Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun bildirisinde engelli olma, sağlıklı bireyin özel veya sosyal hayat içerisinde bireysel olarak yapabileceği faaliyetleri, fiziksel veya ruhsal yetilerindeki genetik aktarımdan kaynaklanan veya sonraki süreçlerde oluşabilen herhangi bir noksanlıktan kaynaklı olarak yerine getirememesi olarak açıklanmıştır (Çetintaş; Gökçearsan 2017: 19). Sosyal Hizmetler Kanunu'nun 2828 Sayılı bildirisine göre engellilik tanımı ise: “Doğum öncesinde ya da sonrasında oluşabilen çeşitli hastalıklar veya belirli bir kaza sonucunda fiziksel, sosyal, mental ve duygusal becerilerini belirli ölçülerde yitirmesi sebebiyle günlük hayatın getirilerine uyum sağlayamama durumuyla birlikte; destek, danışmanlık, bakım, korunma ve rehabilitasyon ihtiyacına gereksinim duyan kişi” olarak ifade edilmiştir. Engelli bireyler normalde olan süreçlerden farklı olarak doğumdan önce veya sonrasında geçirilen çeşitli hastalıklar ve kazalar dolayısıyla günlük hayatlarındaki gereksinimlerini yerine getirmede zorluk çeken ve hayata uyum sağlamada sorun yaşayan bireyler olarak tanımlanabilir. Engelli kavramı; bireyin doğumda ya da sonrasında meydana gelen sebeplerle beden veya zihin süreçlerini normalden farklı düzeyde gerçekleştirmesi demektir. Bireyin tıbbi ve sosyal açıdan günlük gereksinimlerini karşılarken zorluk yaşamasını ya da başka bir bireye ihtiyaç duymasını ifade eder.

Her bireyin yaşantısında yaşa, cinsiyete, sosyal ve kültürel bağlama göre yerine getirmesi gereken çeşitli rolleri vardır. Bu rollerin türlü yetersizlikler sebebiyle sağlanamaması durumu engel olarak tanımlanmaktadır (Özsoy ve ark., 2000). Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın engelli kavramını açıklaması; Engelli, bireyin doğum öncesinde, sırasında ya da sonrasında çeşitli

nedenlerle fiziki yetersizlik, duyuşsal bozukluk, bellek yetisini kullanamama, ruh olarak iyi olmama durumu ile toplumla uyumlanma süreçlerinde sorun yaşamaları sonucunda kendi bakımlarını sağlayamama ya da normal yaşantısını devam ettirememesi nedenlerinden dolayı aile bakımına ihtiyaç duyan ya da tıbbi yardıma gereksinimi olan bireylerdir. Engellilik yalnızca kişinin fiziksel veya zihinsel kaybindan kaynaklanmayabilir. Aynı zamanda toplumun, çevrenin ve yasaların onlara atfettiği anlamlar ve bakış açıları da bireyin engel durumuna olumlu ya da olumsuz etki edebilmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO)' nün tanımlamasına göre engellilik, Bireyden veya vücudun tümünden beklenen görevler, davranışlar ve yetiler bakımından günlük faaliyetlerin tamamlanması noktasında noksanlık veya yetersiz kalma durumu, bir yeti yetmezliği ya da sınırlı olma sebebiyle demografik değişkenler ve sosyal ve kültürel faktörlerinde etkisiyle kişinin rollerini gerçekleştirememesi ve kısıtlı kalması olarak ifade edilir (WHO 1980'dan akt: Ünal 2016: 16). Dünya sağlık örgütünün engelliliğin tanımlamasının yapılması ve sınıflandırılması için 1980 yılında oluşturduğu "International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps" (ICIDH) bu konuyla ilişkili üç farklı sınıflandırma ve kavramsal açıklama yayınlamıştır (Ünal 2016: 17). Engellikle alakalı literatürde çeviri ve anlamdan kaynaklı farklılıklar olduğunu görmek mümkündür. Dünya sağlık örgütü bu kavramların hangi durumu açıklamak için kullanıldığını dair bir açıklama yapmıştır. Bu kavramların açıklaması aşağıdaki gibidir:

Yetersizlik (Impairment): Daha çok medikal açıdan ele alınan bu tanımlama, kişinin psikolojik, fizyolojik veya anatomik yapı bütünlüğündeki herhangi bir kaybı ya da işlevlerini yerine getirememesi durumunu ifade eder.

Engellilik (Disability): Bu kavram daha çok bireylerdeki fiziksel ve zihinsel yeti kaybını belirtmek için tanımlanmıştır. Vücut sağlığının ya da mental iyilik halinin zarar görmesi sonucunda meydana gelen yetersizlik durumu bireyin kabul gören gündelik normlara uyum sağlayamaması ya da bir yeteneğini tamamen kaybetmesi olarak açıklanır.

Noksanlık (Handicap): Yetersizlik ya da engellilik hallerine bağlı olarak bireyin demografik yapısına göre sosyal ve kültürel düzeyinin normalin dışında seyretmesi ve günlük yaşam gereklerini yerine getirememesidir.

1.2 Engelliliğin Nedenleri

Engelliliğe sebep olan birden fazla etken vardır. Bu etkenler arasında kalıtsal faktörler, sağlıksız beslenme, şiddetli hastalıklar, olumsuz çevre, kazalar, kültürel gelenekler,

hiç eğitim alınmaması ya da eğitimin yarıda bırakılması gibi nedenler daha çok etki etmektedir (Öztürk, 2011). Engellilik her zaman doğuştan gelen bir şey değildir. Hayatın her döneminde her canlının karşılaşılabileceği bir durumdur. Trafik kazaları ve diğer çevresel kazalar çok ciddi yaralanmalara sebep olabilir ve bireyi engelli hale getirebilir. Dikkatli bir şekilde incelendiğinde, engelliliğe neden olan faktörlerin büyük bir bölümü önlenebilir ya da birey bu faktörlerden uzak durabilir. Engelliliği ortaya çıkaran sebepler ve kaynaklar çeşitli şekillerde kategorize edilebilir. Annenin hamilelik sırasında yaşadığı travmalar, hastalıklar, akraba evlilikleri, radyasyona maruz kalma, ilaçların yanlış veya bilinçsiz tüketilmesi, alkol veya uyuşturucu madde tüketimi ve beslenmenin yetersiz kalması gibi durumlar doğuştan engelliliğe neden olacak faktörler arasındadır. Bahsi geçen faktörlerin hiçbirisi önlenemez ya da kaçınılmaz sebepler değildir. Tıp bilimi, bütün faktörleri belirleyemese de temel genetik nedenleri önceden bilebilir. Farklı sınıflandırmalar nedenleri ele alabilir. Bazı nedenler kişiden, bazıları çevreden gelir. Çoğu zaman engelliliğe neden olan faktörler bireyin gelişimsel evrelerine göre açıklanır. Engelliliğin genellikle genetik faktörler, dengesiz beslenme, geçirilen şiddetli hastalıklar, ağır kazalar, eğitimin yetersiz olması, gelenek ve görenekler dahil olmak üzere birçok sebepten kaynaklandığı bilinmektedir (Eripek, vd., 2002: 11). Kültürel yapılar, alışkanlıklar, maddi zorluklar, çevreden izole olma durumu, inanç sistemi ve diğer toplumsal faktörler, yalnızca biyolojik-genetik faktörlerden kaynaklanan engellilik sorunlarını etkilemez. Toplumsal açıdan engellilik, insanların yaşam pratikleri, eğitimi, kültürü, inançları ve davranışları ile ilgili yaşam biçimleri ve zihniyetleri nedeniyle ortaya çıkan ve tamamen insana ait nedenler olarak tanımlanabilir. Çevresel ve kalıtsal faktörler, kişinin gelişimini üç yaşam döneminde de etkileyebilmektedir (Özer, 2013). Engellilik birçok nedenden kaynaklanabilir. Kalıtsal, şiddetli hastalık, beslenmedeki yetersizlikler, çevrenin yapısı, ağır kazalar ve eğitimsizlik bu nedenlerden bazılarıdır (Öztürk, 2012). Bütün bu nedenler tıbbi oluşum nedenleridir. Bunların yanında engelliliğe sebebiyet veren başka faktörler de bulunmaktadır. Engelliliğin oluşum nedenleri üç kategori altında açıklanabilir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ, 2011, s.2) engelliliğin oluşum sebeplerini doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası şeklinde sıralamıştır.

1.2.1 Doğum Öncesi (Prenatal) Nedenler

Hamilelik sürecinin ilk üç ayında annenin yaşayacağı bulaşıcı ve ağır hastalıklar ya da kronik olarak devam eden rahatsızlıklar, (kandaki uyuşmazlık, kızamık, frengi, felç, tüberküloz, kromozom anomalileri, yüksek tansiyon, şeker hastalığı, kalp hastalığı vb.) hamile bireyin bütün ürünleri, alkol veya uyuşturucu gibi zararlı maddeler kullanması, tehlike oluşturacak alanlarda

yer alması, kemoterapiden ya da radyoaktif ışınlardan etkilenmesi, hamilelik öncesinde veya süresince annenin psikolojik sağlığında bozulmalar olması (travmalar, aşırı stres ve kaza), hamilelik sürecinin olması gerekenden daha kısa ya da daha uzun olması, risk tespit edilen gebelik sürecinin takibinin yapılmaması, hamile bireyin yaşının çok büyük veya küçük olması doğum öncesi nedenler arasındadır (Baykan, 2000. , Güven, 2003: 63-64, Köksal, 2010: 7, Durduran, 2009: 9).

1.2.2 Doğum Esnası (Natal) Nedenler

Bebeklerin travma yaşaması, gerekli oksijeni alamaması, göğüs bağı ve plasentanın sebep olduğu normal dışı durumlar, göbek kordonun dolanması, doğum esnasındaki operasyonların hatalı uygulanması (uzman doktorların kullanması gereken aletleri vakum-forsep gibi deneyimsiz doktorların kullanması) zor geçirilen bir doğumun bebeğin beyinde zedelenmeye yol açması, birden fazla gebeliğe ilişkin doğumlar (iki, üç veya daha fazlası) normal doğum zamanından daha önce veya daha geç gerçekleşen doğumlar, anormal doğum sancılarının varlığı doğum anındaki bebeğe geçen ciddi bulaşıcı hastalıklar, aşırı kanamalar, doğumun elverişsiz şartlarda yaptırılması, bebeğin çok düşük kiloda doğması, doğum gerçekleştikten sonra bebeğin düşürülmesi gibi kazaların gerçekleşmesi engele sebebiyet verebilecek doğum anı nedenleri arasındadır (Köksal, 2010: 7; Durduran, 2009: 9).

1.2.3 Doğumdan Sonra Oluşan (Postnatal) Nedenler

Düzenli olarak yapılması gereken bebek kontrollerinin ihmal edilmesi, aşıların zamanında yapılmaması, bebeğin dengeli ve yeterli şekilde beslenmemesi veya yemek düzeninde bozuklukların olması, bebeğin ateşli ve şiddetli ağır hastalıklar yaşaması (menenjit, beyin iltihabı vb.), psikolojik süreçlerin tamamlanmasında sorunlar olması, psikososyal ve fiziki çevredeki yetersizlikler, çocukların ihmal edilmesi ve istismara uğraması, madde kullanımı alışkanlıkları, mesleki hastalıklar, her türlü trafik kazaları, ev ve iş yerlerinde kazaların meydana gelmesi, çevre etmenleri, doğal afetler, terörizm, savaş hali, gıda veya diğer zehirlenme türleri ve yaşlanma gibi etkenler doğum sonrası engellilik nedenleri arasındadır (Köksal, 2010: 8; Durduran, 2009: 9-10; Güven, 2003: 63-64).

1.3 Engelliliğin Sınıflandırılması

Engelliğin kendi içinde oluşum nedenleri, türleri ve derecelerine göre sınıflandırmaları bulunmaktadır. Dolayısıyla engellilik çeşitliliğini net çizgilerle belirlemek mümkün değildir. Bazı hastalıklar tedavi edilmediğinde ya da tedavi edilse dahi tam iyileşme mümkün olmadığında zihinsel ve bedensel bazı bozukluklar meydana gelebilir ya da etkisini devam

ettirebilir. Bu sebeple engelin, engelli açısından hangi sebeple meydana gelmiş olduğundan çok, engel faktörünün kişide sebep olduğu işlev kaybı veya çalışma gücü kaybı dikkate alınır (Kaya, 2016).

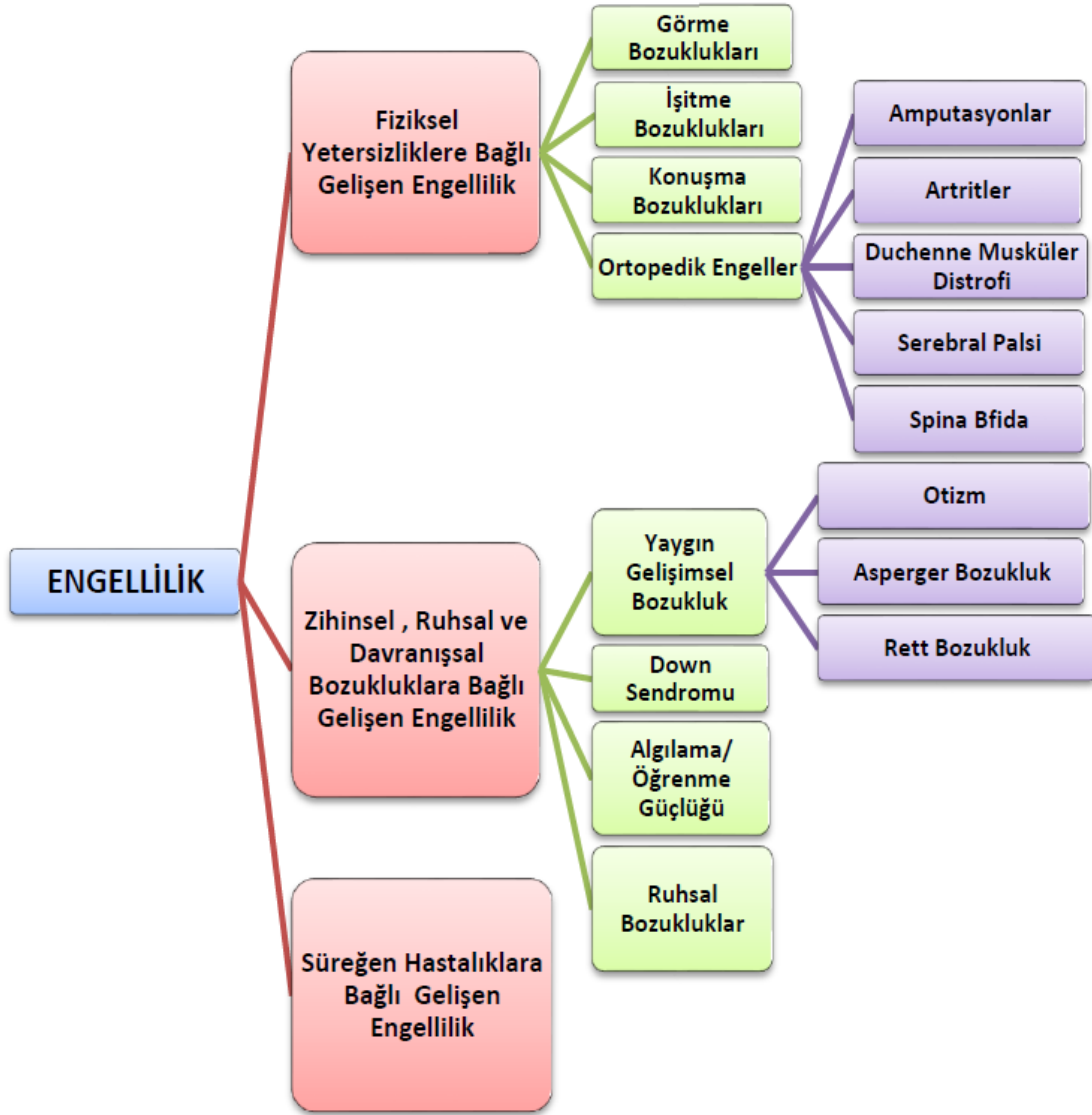
Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 2001 yılında İşlevsellik, Yeti yitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması (International Classification of Functioning, Disability and Health-ICF) sistemini oluşturdu. Birleşmiş Milletler (BM), bu sınıflandırma sistemini 2001'den beri kullanıyor. ICF evrensel bir sınıflandırmadır ve iki bölümden oluşur ve her bölümde iki bileşen tanımlanmıştır:

1. Bölüm: İşlevler ve Yeti yitimi

- Vücut İşlevleri ve Yapıları
- Etkinlikler ve Katılım

2. Bölüm: Bağlamsal Etmenler

- Çevresel Etmenler
- Kişisel Etmenler (WHO, 2011).



Şekil 1-1 Engelli Sınıflandırması
Kaynak: (Gül ve Keser, 2020).

1.3.1 Görme Engeli

Gözlerinden biri veya ikisinde tam ya da kısmi olarak görme yetisini kaybetmiş bireylerdir. Gece körlüğü veya renk körlüğü olanlar ve göz protezi kullananlar da görme engellidirler. Görme engeli bireyi pek çok açıdan zorlar ve sınırlar. Görme engeline sahip olan bireyin, eğitim imkanlarından faydalanma süreçleri, kişilik gelişimi ve sosyal yaşamı olumsuz yönde etkilenir. Buna bağlı olarak görmede sorun veya yetersizlik yaşayan bireyler geniş çaplı özel eğitim planlamalarına gereksinim duymaktadırlar (Özsoy vd., 1996: 29).

Dünya genelinde 161 milyonu aşkın görme engeli birey mevcuttur. Bu kişilerin 124 milyonu kısmi görme yetersizliğine sahip ve 34 milyonu ise tamamen görme yetisini kaybeden kişilerdir (Dünya Sağlık Örgütü, 2013). Türkiye Özürlüler Araştırması (2002), görme engeline sahip

bireylerin genel nüfusun %0,60'ını oluşturduğunu belirtmektedir. Aynı çalışmada ayrıca kısmi görme durumu fazla olan bireylerin “gözlerinden birisi hiç görmezken, diğer gözünde az bir görme oranına sahip olması” veya “her iki gözde de az bir görme oranının olması durumuna bağlı olarak iki şekilde kategorize edildiği belirtilmektedir. Görme engellilerin yaklaşık %40'ını oluşturan bu gruptaki kişilerin Türkiye'deki sayısı yaklaşık 165 bindir (Özkan ve Akı,2016:82). 50378 sayılı Engelliler Kanunu gibi yasal düzenlemeler, görme becerisinin bir kısmını veya tamamını kaybeden görme engelli kişilerin günlük yaşamlarındaki sorunlarını çözmek için tasarlanmıştır. Ancak, görme engelli bireylerin bazıları bu düzenlemelerden ve faydalanmaları gereken haklardan habersizdir. Yeterli bilginin sağlanamaması bireylerin bu hakları kullanamamasına neden olmaktadır (Yıldız ve Gürler,2018:244). Çevresel düzenlemeler ve şehir planlamaları yapılırken bu değerlere dikkat edilmeye çalışılsa da yeterli farkındalık ve kontrol sistemi oluşturulmadığında yanlış veya eksik çalışmalarla karşılaşmak mümkündür. Ülkemiz de bu anlamda parklar da veya kaldırımlar da görme engelli bireyler için konulan sarı renkteki kılavuzların tasarım amaçlı kullanıldığını ya da üzerine direk, ağaç ve levha konulduğunu veya araba park edildiğini görmek de mümkündür.

1.3.2 İşitme Engelli

İşitme engelli olarak adlandırılan bireyler, farklı sebeplerden dolayı duyularını az ya da tamamen kullanamayan kişilerdir (ÖZİDA, 2009). İşitme engelli bireyler, iletişime geçtiği kişinin yakınında olma durumuna, sesinin alçaklık-yükseklik seviyesine, tınısına ve iletişimin geçtiği alanda çok sayıda ses olup olmadığına bağlı olarak konuşulanları algılayabilir veya algılayamaz (Tüfekçioğlu, 2003:109). İşitme engeline sahip olan bireylerin diğer insanlarla iletişime geçme şekli işaret dilinin kullanılmasıyla sağlanır. Bu anlamda normal bir okulda eğitim almak işaret dili bilen hocalarla desteklenmediği takdirde ya da bireylerin anlatılan dersi kendisine aktaracak özel bir bakıcı hocası olmadığında pek mümkün değildir. Aynı şekilde çevresel sosyal iletişimde de etkileşimde bulunacağı insan sayısı normale göre oldukça sınırlıdır.

Toplumun temeli, insanların akıllarına getirdikleri fikirler ve bunları başkalarına aktarabilme yeteneğidir. İşitme, insan davranışı ile ses arasındaki ilişkiyi incelediğinde, insanın sürekli etkinliğiyle doğanın etkinliğini birleştirme ve bağdaştırmak için en önemli mekanizmadır (Mert, 2005). Çevreden gelen sesleri duymakta zorlanan veya hiç duyamayan bireylerin sahip olduğu engel türüdür. Bazı bireyler engel oranına bağlı olarak işitme cihazı kullanabilir ve işitme durumunu daha iyi hale getirebilir.

1.3.3 Dil ve Konuşma Engeli

Konuşabilme becerisi, insanların eğitim yoluyla öğrendiği, kazandığı bir gelişim sürecidir. Konuşma sürecinde taklit yoluyla öğrenim sağlanmaktadır. Bundan dolayı insanlar genel olarak, konuşmanın kendiliğinden öğrenildiğini düşünmektedir. İnsan, doğası gereği konuşabilmek için çeşitli yetenekleri barındırsa bile, öğretilmediğinde ya da uygun bir öğrenim alanı oluşturulmadığında konuşmayı öğrenemez (Özsoy, vd., 1996: 79-80). İnsanların konuşabilmesi için yeterli derecede duymaya ve görmeye ihtiyacı vardır. Duyduklarını ve gördüklerini pratik ederek konuşma becerisini elde ederler.

Bu grup, duyabildiği halde konuşamayan, kekeme olan, ağız ve çevresinde yapısal bozukluk olan ya da konuşabilmek için farklı aletler kullanan kişileri içerir (Öztürk,2011:19). Aynı zamanda konuşma zorluğu çeken bireyler çevrelerinden aldıkları olumsuz tepkilere bağlı olarak çok daha az konuşmayı ya da mecbur kalmadığı sürece konuşmamayı tercih edebilir. Özellikle topluluk önünde ya da kalabalık ortamlar da konuşmaktan çekinebilirler.

1.3.4 Bedensel Engelli

Bedensel özür doğum öncesi ve doğum sırasında olabileceği gibi doğum sonrasındaki dönemlerde de olabilmektedir. Herhangi bir nedene bağlı olarak meydana gelen bedensel özür iskelet (kemik), kas ve sinir sistemindeki bozukluklar sonucu, bedensel yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybeden, toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük yaşamdaki gereksinimlerini karşılamada güçlükleri olan, bu nedenlerle korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişiye bedensel özürlü; bu duruma yol açan durumlara ise bedensel

özür

denir

(https://ookgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_02/14114042_bedep.pdf, erişim tarihi: 27.10.2023).

Ortopedik (Bedensel) Engelli: Anatomik vücut bütünlüğünde eksiklik olan kişilerdir. Kas gelişiminin tamamlanmadığı ya da kasın işlevini yerine getirmediği durumlarda meydana gelir. Bunun yanı sıra iskelet bütünlüğünde eksiklik olması da bedensel engele sebep olur. Bu gibi durumlar kişinin hareket kabiliyetini etkiler ve kişi yürüyemez ya da uzuvlarını normalde olduğu gibi kullanamaz. Hareket işlevsizliği, kas yetmezliği ya da uzuvlardaki anormal kısalık veya uzunluk durumlarının sebep olduğu hareket kabiliyetini kısıtlayıcı sağlık problemlerine maruz kalan kişilerdir (Kaya ve Sarı,2018: 20).

Ortopedik engelliler eksiklik ve işlev kaybını kas ve iskelet sisteminde yaşayan kişilerdir. Vücut uzuvlarında ve omurgalarında, biçimsel bozukluk, hareket kısıtlılığı, kas güçsüzlüğü ve kemik hastalığı bulunanlar bu grupta yer almaktadır (Tomanbay, 2014: 24). Doğum sırasında veya sonrasında geçirilen rahatsızlıklar ve genetik kalıtlarla ilişkisel olarak kas, iskelet, sinir sistemi ve eklemlerin işlevini kısmen ya da tamamen yerine getirememesi sebebiyle özel gereksinime ihtiyaç duyan kişiler bu tanımlama grubunda yer almaktadır.

Doğumun gerçekleştiği sırada bebeğin yeterli oksijeni alamaması, doğumdan sonra geçirilen kazalar veya şiddetli hastalıklar bedensel engelin nedenleri arasında yer alır. Doğuştan oluşan kas ve iskelet sistemindeki eksikliklerin yanı sıra sonradan meydana gelen kazalar da iskelet sisteminde yetersizlikler meydana getirebilir.

Bedensel engele sahip bireyler “yürüyebilenler” ve “tekerlekli sandalyeye bağlı olanlar” olmak üzere iki farklı gruba ayrılmaktadır. Yürüyebilenler grubunda herhangi bir yardıma gereksinim duymadan yürüyebilen ya da baston, koltuk değneği gibi destekçi aparatlarla yürüyebilen bedensel engelliler yer almaktadır. Tekerekli sandalye kullanan bedensel engelli bireyler ise tekerlekli sandalye kullanma mecburiyeti olduğu halde bazen yürüyebilenler, üst vücut bölgesinin tamamını kullanabilenler ve vücudunun herhangi bir bölümünü kullanamayan bireylerdir (Mutluer, 1997).

1.4 Dünyada ve Türkiye’de Engellilik Oranı

OECD-AB ve Türkiye verilerine göre, dünya da yaklaşık olarak 1 milyar engelli birey var. Yani dünya nüfusunun yaklaşık olarak %15’i engelli bireylerden oluşuyor. Bu veriler, dünyadaki “en büyük azınlık” grubunu oluşturdukları anlamına geliyor ([Türkiye ve Dünya’da Engelliler - Engelsiz Yaşama Derneği - Ey-Der](#) Erişim tarihi: 11.12.2023).

Bu oranların günümüz yaşantısında dengesiz beslenme, hareketsizlik, evlenme sürelerinin geç olması, artan diyabet oranları, kalp rahatsızlıkları ve daha birçok olumsuz faktöre bağlı olarak daha ileri ki yıllarda artacağı ön görülmektedir. Ülkemizde ise engellilerin nüfusu ve genel nüfusa oranı hususunda net bir veriye erişmek güçtür.

Türkiye’de 2002 yılında yapılan Engelliler Araştırması çıktılarına dayanarak, engelli bireylerin toplam nüfus içindeki oranı % 12,3’tür ve bu oranında büyük bir çoğunluğunu 60 yaş ve üzeri bireyler oluşturmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2002). Bu verilerden edindiğimiz bilgiye göre engellilik oranı yaşla birlikte artmaktadır.

Yine bu araştırmaya göre Türkiye’de ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma engelliler ile zihinsel özürülülerin oranı %2,58 ve süreğen hastalığı olanların oranı %9,70’dir. Yaş gruplarına

göre özürlü olma oranları incelendiğinde, her iki grupta da daha ileri yaşlarda oranlar artmaktadır. Bununla birlikte, diğer özür gruplarına göre, süreğen hastalığı olanlarda bu artış daha yüksektir. 0-9 yaş grubunda ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma özürlülüğü olanların oranı %1,54 iken, süreğen hastalığa sahip olanların oranı %2,60'dır. Bu oran, 50-59 yaş grubundaki ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma özürlüleri ve 20-29 yaş grubundaki süreğen hastalığı olanlarda yaklaşık iki katına çıkmaktadır(<https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/engelli-profil-arastirmasi-1-2-3-3-4.pdf> Erişim tarihi: 22.01.2024).

1.5 Engelliliğe Yönelik Modeller

Herhangi bir engeli olan bireylerin genel toplamı dünya nüfusunun yaklaşık olarak %15'ine tekabül etmektedir. Dünya Sağlık Örgütü, 1 milyarı aşkın insanın herhangi bir sebepten kaynaklı engelli olduğunu ve hayatlarını idam ettirme konusunda ciddi zorluklar yaşayan 200 milyondan fazla engellinin bulunduğunu bildirmektedir. Bütün tarihsel süreç incelendiğinde ayrımcılığa maruz kalmış, ötekileştirilmiş, damgalanmış ve toplum dışına itilmiş gruplar arasında en çok engelliler, siyahiler, kadınlar, cinsel azınlıklar ve çocuklar yer almaktadır (Çelik, 2016). Toplum kendisinden farklı olanı her zaman bir sorun olarak algılamış ve onu ötekileştirmeye çalışmıştır. Toplumsal bütünden fiziksel, ruhsal ve düşünce yapısı olarak farklı olan herhangi biri toplum tarafından kusurlu, anormal, hatalı ve yanlış olarak algılanma eğilimindedir. Toplumsal bakış açısı kendinden farklı olanı kendine benzetmeye çalışır, benzetemediğini ise dışlar. Toplumdan dışlanan birey kendini yetersiz, kötü ve eksik hisseder ya da toplumun tarafından ayrımcılığa uğradığı için öfkelenir ve üzülür. Bunun sonucundaysa bireyde kendini toplumdaki ve çevresinden soyutlar. Engelli bireyler günlük yaşama uyum sağlama konusunda zaten zorlanırken yakın çevresinin ve toplumsal bakış açısının da olumsuz etkileriyle kendilerini toplumsal ve sosyal hayattan geri çekebilmektedirler.

Ülkemizde engellilere yönelik politikaların geliştirilmesi için üç farklı dönem dikkate alınabilir. Bunlardan ilki, 1920-1980 yılları arasında tıbbi modelin hâkim olduğu ve engelliliğin hem ailenin hem de bireyin bir sorunu olarak görüldüğü dönemdir. İkincisi, 1980'den 2005'e kadar olan süre, sosyal modelin tıbbi modelin de izlerini taşıdığı bir dönemdir. Bu dönem, toplumun engellilere karşı sorumluluklarına odaklanan sosyal model dönemidir. 2005'ten 2020'ye kadar devam eden üçüncü dönem; engelli bireylerin sorunlarını ele alan insan hakları ve özgürlüğü ile ilgili politikaların geliştirildiği dönemdir (Ünal, 2021, s.239). Zamanla farklı modellerin ortaya çıkması bir önceki modelin genel sorunu tanımlamakta ve çözmekte yetersiz olduğunun düşünülmesinden kaynaklanmıştır. Engellilerin karşılaştıkları sorunları sadece tıbbi

ya da sosyal açıdan ele almak yeterli olmamaktadır. Engellilerin var olan süreçlerini gerçek anlamda anlayabilmek ve tanımlayabilmek için tıbbi, sosyal ve psikolojik perspektiflerden değerlendirmek gerekir.

1.5.1 Tıbbi Model

Klasikteki bilimin bakış açısından, insan bendeni kendi içerisinde çalışan bir sistem olarak görülmüş ve çevre unsurlarından bağımsız olarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda hastalıklara çözüm getirebilecek tek alan tıbbi alandır ve sadece doktorların yardımıyla hastalıklar iyileşebilir. Bu düşünce tarzı, tıbbi ya da başka bir deyişle medikal modelin temelini oluşturur. Bu model, engelliliği "normal olan ve olmayan" olarak sınıflandırarak tıp biliminin bir konusu olarak değerlendirir. Medikal modelin bakış açısından engellilik, hastalık ve işlevsel bir kaybın neticesinde olduğu için tıbbi alanda çözüm yolları aranmıştır (Okur ve Erdugan 2010). Tıbbın sunduğu çözüm yollarının engellilere hayatları boyunca olumlu yönde fayda sağlayacağı düşünülmüştür. Engeli kısmen veya bazı durumlarda tamamen tedavi edebilmek sorunun tek çözüm kaynağı olarak görülmüştür.

Tıbbi model, temel olarak "normal" kavramsallaştırmasını kullanarak, standartlara uymayan kişileri tekrar normalleştirmeye odaklanmıştır. Beden yapısındaki anormallikler olarak tanımlanan engelliliğin toplumsal taraftaki boyutu göz önüne alınmamıştır. Sorun bireye atfedilerek kişinin psikolojik süreçlerinde bozulmalara sebebiyet vermiş, sorumluluk ise bireyle birlikte ailesine de yüklenmiştir. Tıbbi yaklaşım bireysel tedaviye öncelik verdiği için, engelli bireyler kurumlarda toplumdan ayrı tutularak tedavi edilmiştir.

Bu düşünce sistemi, insan zihninin ve bedeninin ilerisine bakmadığından, engelli bireylerin toplumda yer almamalarına, sosyal organizasyonlara katılmamalarına, dolayısıyla da toplumdan dışlanmalarına neden olur. Engellilerin toplumdan dışlanması ve toplumla bütünleşmemesi, olumsuz toplumsal davranışların bir sonucudur. Bu yaklaşımların neticesinde, kendilerini ötekileştirilmiş, damgalanmış, dışlanmış hisseden engelli bireyler, çoğu zaman çevresel, sosyal, maddi ve kültürel güçlerinden mahrum bırakılırlar (Arıkan, 2002). Bu anlayışta, toplumun engellilere sosyal ve psikolojik olarak başka engeller daha eklediğini ve yaşamlarını daha kısıtlı hale getirdiğini gösterir.

Medikal modelin dezavantajları olduğu gibi, avantajları da vardır. Var olan sorunun neden kaynaklandığını tespit edebilmek, soruna çözüm bulabilmek, her zaman için tam iyileşme sağlanmasını mümkün olmasa da sorunun ilk halinden daha iyisine evrilmesini sağlamak medikal modelin olumlu yönleri arasındadır. Örneğin, engellilerin sorunuyla ilgili tanı koyma,

tedavi etme, destek olma ve izleme programlarının sağlamlaştırılması, engellilerin ve engelli yakınlarının yaşam standartlarını daha iyi hale getirmiştir (Cılga 2001). Sorunu çözebilmek için öncelikle sorunun neden kaynaklandığını anlamak gerekir. Bu anlamda tıbbi modele her dönemde ihtiyaç duyulmuştur.

Tıbbi model bakışının tek başına çözüm olamayacağı düşüncesi ilerleyen zamanlarda kendini göstermiş 1950 ve 1960 yıllarda “sosyal model” yaklaşımı ortaya çıkmıştır.

1.5.2 Tıbbi Modelden Sosyal Modele Geçiş

ABD ve İngiltere de 1970’li yıllarda faal göstermeye başlayan engelli hareketinin aktif üyelerinin eylemleriyle ve toplumsal oluşumlarda ön plana çıkan "kişisel olan siyasaldır" sloganıyla engellilerin sorunlarını tıbbi alandan ve bedenden ayırarak toplumsal bir soruna dayandırma çabaları, sosyal modelin temelini oluşturmuştur. Ek olarak, engellilerin günlük hayatta karşılaştıkları problemlerin çoğunun kişisel nedenlerden değil, onları göz ardı eden toplumsal yapıdan kaynaklandığı düşüncesi ortaya çıkmıştır. Herhangi bir engele sahip olan bireyi daha fazla engelli hale getiren toplumun düşüncesidir fikri öne çıkmıştır. Bu model, kültürel söylem, toplumsal baskı ve çevresel engelleri inceler (Shakespeare, 2011, 51-53). Özetle engellilerin sorunlarına tek bir açıdan bakmak tek bir açıdan iyileşme sağlayabilir, toplumun bireylerin psikolojisine ve diğer haklarına engel teşkil etmesini görmez.

Sosyal modele göre engellilik, yalnızca yetersizliğin kendisinden değil, toplum tarafından sınırlayıcı, damgalayıcı, ötekileştirici ve engelleyici davranışların bütünüyle ortaya çıkar (Arıkan, 2002:12). Tıbbi/medikal modelin bakış açısıyla, ailesinden ve tıbbi alandan bağımsız hareket edemeyeceği düşünülen engelli kişilerin sosyal model yapılanmasında kendi yaşamları için karar alma ve söz söyleyebilme haklarına sahip olmaları amaçlanmaktadır. Engelliler adına alınan kararlarda onların görüşleri alınmadan, onlara danışılmadan verilen kararların karışında durulmuştur. Haklarını savunabilmeleri için birlikte hareket etmeleri (örgütlenmeleri) gerekmiştir. Erişilebilirliğin her yönden sağlanmasıyla engelliliğin ortadan kalkacağı fikri yaygındır.

Engellilik, kişisel, toplumsal, yasal, politik ve diğer birçok faktörün kombinasyonudur. Engelli bireyin ve ailesinin halihazırda bulunan çevresinden daha geniş bir çevreye girmeleri, yani toplumsal alanlara katılmaları gerektiği anlaşılmıştır. Bu yapı, ancak sosyal modelin uygulanmasıyla mümkün olur (Meşe, 2014, s.88).

Bu model, bedensel ve biyolojik açıdan ele alınan konuları toplumsal alana aktarırken tıbbın konularını da siyasi alanın gündemine taşır. İletişim dili ve hitaplar dikkate alınmaktadır.

Kullanılan hitaplar konusunda engelli bir birey şunları söylemiştir: “Topal iğrenç bir kelimedir. Tanımlar! Ayırır! Fazlaca samimidir! Küçümseyicidir! Bu kelime, kozasından çıkmakta olan kımıl kımıl bir yaratık görmüşüm gibi midemi bulandırıyor” (Goffman, 2014: 165). Bahsedilen tanım, söylemlerin kişi üzerindeki etkisini ve engelli bireyin hissettiği toplumsal baskıyı da ortaya çıkarmaktadır.

Sosyal modele yönelik eleştiriler, engelliliğin tıbbi yönünü ve fiziksel zararlarını göz ardı ettiğini, sorunlara tek bir bakış açısından çözüm üretmenin yeterli olmadığı, dolayısıyla tıbbi ve sosyal model arasında köprü kurulması gerektiği yönündedir (Ünal, 2018).

Tıbbi modelin eleştirmesiyle birlikte gelişime devam eden sosyal modelin engelliliğe yaklaşımındaki farklılıklar bu iki model arasındaki bakış açısı farkının anlatılmasıyla daha iyi kavranabilir. Buna göre tıbbi ve sosyal modelin engelliliğe bakış açısının karşılaştırması aşağıdaki tabloda görülebilir (Karacan vd., 2020: 83).

Tablo 1.1: Tıbbi Model ve Sosyal Model Karşılaştırması

Tıbbi Model	Sosyal Model
Kişisel trajedi teorisi	Toplumsal baskı teorisi
Kişisel sorun	Toplumsal sorun
Bireysel tedavi	Toplumsal eylem
Tıbbileştirme	Öz-müdahale [self-help]
Profesyonel egemenlik	Bireysel ve kolektif sorumluluk
Uzmanlık	Deneyim
Düzeltilme	Olumlama
Bireysel kimlik	Kolektif kimlik
Önyargı	Ayrımcılık
Tutum	Davranış
Bakım	Haklar
Kontrol	Seçenekler
Politikalar	Siyaset
Bireysel Uyum	Toplumsal Değişim

Kaynak: (Yardımcı, 2015: 11)

Bu sınıflandırma, tıbbi ve sosyal modeli karşılaştırır. Sosyal model, engelli bireyleri birçok alanda önemli ölçüde desteklemiştir. Engellilik kavramı, tıbbi modelde göz ardı edilen yönleri tartışarak daha geniş bir çerçevede değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, sosyal model de zamanla eleştirilmeye başlanmıştır. Bu modelinde hem güçlü hem de zayıf yönleri vardır (Gökmen, 2017:17).



Tablo 1.2: Engellilere Yönelik Yapılan Araştırmalarda Tıbbi ve Sosyal Model Arasındaki Farklar

Tıbbi (Biyo-Medikal) Model (Eski Paradigma)	Sosyal Model (Yeni Paradigma)
-Klasik/pozitivist bilim anlayışı hâkimdir. -Patolojik yaklaşımlar, yani hastalık esas alınır. -Özürlülük, bir eksikliktir ve gelişimsel bir sapma türüdür. -Engelli insanlar, ailelere yük teşkil eder ve yüksek risk altındadırlar. -Ağırlıklı olarak engellilerin kişisel psikolojik özellikleri üzerine odaklanır. -Engellilerin başlangıç veya şiddetli olduğu akut evresine odaklanır. -Özürlü/sakat olma hali, tedavi ile düzeltilir. Özürlülüğün giderilmesine dair yaklaşımda “düzeltme” veya “uyum” kavramlarını kullanır. -Tıbbi bir durum olduğu varsayımla engellilik araştırmaları tıbbi terimlerle sınırlıdır. -Karşılaştırmaya yönelik olarak engelli olmayan insanlar üzerine temellenmiş normlar kullanır. Biz ve onlar yaklaşımını savunur. -Engelli insanların sağlık sorunlarıyla ilgilenir, fakat süreç onlar tarafından belirlenmez.	-Olaylara sistematik bir yaklaşımla sosyal ve politik perspektiften bakar. -Hayat süreci yaklaşımını benimser. -Engellilik, değişken bir süreçtir. -Sağlığın yanında mukavemet (direnme, kararlılık ve aktivite) önemlidir. -Genellikle engelin kronik evresine odaklanır. -Engellilik sorunu, tarihi ve kültürü geniş bir perspektiften ele alınır ve insana/engelliye değer verilir. -Bilimsel araştırmalarda multi-disipliner yaklaşımı benimser. -Engelliliğin sosyal, siyasi, hukuki, kültürel ve iktisadi sorunları üzerine odaklanır. -Engellilerin sivil ve siyasi haklara kavuşmalarını esas alır. -Kamu politikasında, kanuni düzenlemelerde ve uygulamalarda engelliliğin sosyo-ekonomik sorunların giderilmesine yönelik girişimlerde bulunur. -Engellilere yönelik iyileştirici çalışmalar ve politikalar, engellilerle birlikte yapılır. Katılımcılık esastır.

Kaynak: (Olkin ve Pledger’den akt: Gökmen, 2017: 17)

Bu ayrım, engelliğe ilişkin değişen paradigmaları yansıtmaktadır. Tıbbi modelden sosyal modele geçişin bir sonucu olarak engellilik normalleştirilmiştir ve artık gündelik hayatın olağan bir süreci konumuna gelmiştir. Sosyal modelin temel aldığı anlayışa göre engellilik, değişkenlik gösterebilen, pek çok açıdan değerlendirilebilen, sosyal ve siyasal süreçlerin büyük ölçüde etki ettiği bir durumdur. Bu, engelli bireylerin toplumsal hayata katılımını ve kabulünü kolaylaştırmıştır. Bunlar sosyal modelin avantajlarını göstermektedir.

Sosyal modelin zayıf noktalarını değerlendirdiğimizdeyse, ilk olarak, engelliliğe yalnızca toplumsal bir sorun perspektifinden bakıldığı görülmektedir. Yeti yitimi yani biyolojik durumdaysa hiç söz edilmemiştir. Dolayısıyla bu bakış açısıyla engelliliğin yeti yitimi kısmı yine tıbbın uzmanlık alanına bırakılmaktadır. İnsanları engelli hale getirenin yalnızca toplumun yargısı olduğu söylenmiştir ve bu yargı değiştirilebildiğinde engel durumunun ortadan kalkacağı savunulmuştur. Şüphesiz bu var olan durumun tamamını kapsayamayan bir yaklaşım niteliğindedir.

Sosyal modelinde eksik yanlarının olduğunun düşünülmesiyle birlikte yeni yöntem arayışına girilmiştir. Birden fazla disiplinin bir araya gelmesiyle geliştirilen ve "biyopsikososyal" model olarak karşımıza çıkan bu yeni yaklaşım, engelliliğe sebep olan faktörlerin tek başına kişinin bedeninden veya yalnızca toplumsal çevreden kaynaklanmadığını, tam tersine bu iki faktörün etkisi altında kalarak oluştuğunu savunmaktadır. Engellilik, biyolojik ve kültürel olanın birbirine karıştığı yerde ortaya çıkar. Bu nedenle, beden toplumsal olandan ayrı düşünülemeyeceği gibi, sadece toplumsal yaklaşımlardan da oluşmaz. Dolayısıyla engelli bireylerin ihtiyaçlarına gerçekçi bir bakış açısıyla çözüm üretmek isteyen politikaların bu iki model arasındaki uyumu gözetmeleri gerekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL DIŞLANMA

2.1 Sosyal Dışlanma Kavramı ve Kökeni

Sosyal dışlanma alanı pek çok farklı disiplini içinde barındıran bir kavramdır. Nesnel olarak kavramın açıklamasının yapılabileceği gibi, öznel olarak da bireyin algılayış biçimine göre anlamda farklılıklar olabilir. Kavramın açıklanması, her ülke de farklılaşacağı gibi aynı ülkenin kurumları ve kentleri arasında da değişiklik gösterebilir. Bahsi geçen değişkenliğin temel sebebi ise kültürler arasındaki farklar, ülkelerin refah seviyesi ve sosyal dışlanmaya maruz kalan azınlık grupların birbirinden ayrı ihtiyaçları barındırmasından kaynaklanır.

Bu kavramla açıklanmak istenen, ekonomik büyümenin faydalarından yeterince yararlanamayanları sosyal olarak dışlanmış sayıp, bu azınlığın yalnızca yoksullar olmadığını belirtmektir. Sosyal dışlanmaya maruz kalan azınlık gruplarına yaşlılar, suçlular, madde bağımlıları, istismar edilen çocuklar, tek ebeveynli aileler ve fiziksel veya zihinsel engelliler de dahildir (Silver, 1995, 64). En genel tanımıyla sosyal dışlanma, toplumun genelinden belirli açıdan farklı olan kişi veya grupların toplumun dışına itilmelerini, sosyal ve siyasal haklardan normal bir yurttaş gibi faydalanamama durumunu ifade eder.

Sosyal dışlanma oluşumunun ortaya çıkışı 1960 yıllarının Fransa'sında kendini göstermiştir. Bu yıllar içerisinde sosyal dışlanma kavramı genel olarak yoksulları ifade etmek için kullanılmıştır. Düzenli olarak bir işe ve gelir düzeyine sahip olmayan insanların fiziki olarak sosyal faaliyetlere katılamaması toplumun içine dahil olma süreçlerini etkilediğinden hem bireyde hem de toplumun bireye bakışında bir farklılık yaratır. Davies, yoksulluğun, maddi olarak yetersizlik çekmenin, istihdam ve işsizlik sorununun, sosyal yardım yetersizliğinin veya yoksunluğunun, sağlanan hizmetlerden faydalanamamanın ve yaşanılan çevredeki fiziksel unsurların birbirleriyle etkileşim halinde olarak sosyal dışlanmaya neden olan faktörleri sıralamıştır. Örnek olarak, iyi bir yaşam ve güçlü sosyal ilişkiler, yüksek gelir düzeyine bağlıdır (2005, s.13). Gelir seviyesinin giderek azalması, dışlanmışlık faktörünün artmasına neden olacaktır. Bunun yanı sıra sosyal dışlanmışlık alanında çalışmaları bulunan Atkinson ise, toplumsal dışlanmışlığın yalnızca işsizlik ve yoksulluk ile sınırlı olmadığını belirtmektedir; Yoksulluk, toplumsal dışlanmaya neden olan tek faktör değildir, birey yoksulluğuna bağlı olarak toplumsal dışlanmaya maruz kalabileceği gibi, bu durumu yaşamayabilir (1998: 9). Böyle bir durumda, eğitim düzeyinin düşük olması, yeterli olmayan sağlık koşulları ve ailesel

faktörler gibi çeşitli faktörlerde rol oynar. Bu nedenle sosyal dışlanma kavramı, çok geniş bir etki alanına sahiptir ve farklı tanımlamaları içinde barındırır.

Çoğunlukla yoksullara ithaf edilen sosyal dışlanma kavramı, 1970’lerde genel toplumsal bir problem olarak değerlendirilmiştir. Bu çözümleyici kavramı ilk ortaya koyan ise Rene Lenoir olmuştur. “Les Exclus Un Français Sur Dix” “Dışlanmışlar: On Fransız’dan Biri” adlı eserini 1974 yılında yayınlayan Rene Lenoir, dışlanmaya maruz kalan grupların yalnızca maddi yoksulluk yaşayanların olmadığını dile getirmiştir. Bunun yanında zihinsel ve bedensel engellilerin, istismar edilen sahipsiz çocukların, madde bağımlılarının, intihar eğilimli insanların, yaşlı ve engellilerin, çok sorunlu hane halklarının, suçluların, tek ebeveynli ailelerin, asosyal kişilerin ve diğer topluma entegre olamayan grupların da dışlanmış olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte bahsedilen grupların sosyal destek alanından da yararlanamadığını ve bu anlamda da dışarıya itilen azınlıklar haline geldiğini belirtmiştir (Sapancalı, 2005: s.13). Kısaca toplumun çoğunluğundan değişik sebeplere bağlı olarak farklılık gösteren insanların hem sosyal hem siyasal anlamda toplumun dışına itilmelerinden bahseder.

Sosyal dışlanmaya maruz kalan azınlıkların yalnızca yoksullar olmadığı anlaşıldıktan sonra, sosyal problemlerin adlandırılması yoksulluktan sosyal dışlanmaya doğru çevrilmiş, daha kapsayıcı olan yeni kavramın kullanımı Batı Avrupa’dan başlayarak bütün Avrupa’ya yayılmıştır (Mathieson vd., 2008). "Sosyal Dışlanmayla Mücadelede Ulusal Politikalar Gözlemevi" 1990’da Avrupa Komisyonu tarafından oluşturulmuştur. Kavramın ilk kez resmi kaynaklarda geçmesi 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Birliği Antlaşmasıyla gerçekleşmiştir (Sapancalı, 2005b). Topluma entegre olmakta zorlanan ve sosyal dışlanmaya maruz kalan azınlık gruplarının toplumla bütünleşmesini sağlamak, genel refahı arttırdığı gibi iş gücüne de katkı sağlamıştır.

İngiltere, sosyal dışlanma oluşumunda gerekli politikaların belirlenmesini sağlayan ve oluşturulan yeni politikaların kurumsal alanda gelişmesine katkıda bulunan Avrupa ülkelerinin başında gelmektedir. 1997 seçimlerinde Tony Blair, "refah reformu" için çalışacağını ve "Sosyal Dışlanma Birimi’nin kurulmasını sağlayacağını iddia ederek kazanmıştır. Sosyal politikanın sosyal dışlanma sorunlarını ele almakta ki amacı, engellilerin toplumla bütünleşmesini sağlamak için sosyal adalet ve eşitlik çerçevesinde bütününün dengesini insancıl perspektiften ortaya koymaya çalışmaktır (Çelik, 2019: 36). Bu sayede toplumun sempatisini kazanmış, toplumun geneline bakıldığında azınlık gruplar olarak adlandırılırsalar da nüfusun göz ardı edilemeyecek bir kısmını oluşturan sosyal dışlanmaya maruz kalmış grupların desteğini almıştır.

Sosyal dışlanma olgusu Kuzey'den Güney'e giderek artan bir ilgiyle dünya çapına yayılmıştır. Birleşmiş Milletler bünyesinde faaliyet gösteren Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tartışmasız şekilde bu yayılma sürecine en çok katkı sağlayan örgütlerdir (Özgökçeler, 2006: 26). Kavramın dünya genelinde önem kazanması çeşitli çözüm yollarının da oluşmasını sağlamış her ülkenin kendine ait politikalarını geliştirmesini sağlamıştır. Bunun yanı sıra sosyal dışlanma kavramının tanımlanması ve kapsamına giren azınlık grupların farklılıkları da ülkeden ülkeye değişim göstermiştir.

Levitas (2000: 359)'a göre sosyal dışlanma üç farklı sebepten kaynaklanabilir. Bunlardan ilki, yoksulluğun bir sonucu olarak ortaya çıkar. Grupların topluma katılım süreçlerine yeterince dahil olamamalarından kaynaklanan "yoksul olma durumları", onların sosyal dışlanmışlıklarını göstermektedir. Bu süreç aynı zamanda yoksulluk kavramının unsurlarını arttırmaktadır. Dolayısıyla dışlanma ve ayrımcılık sorunlarının ortaya konması, yoksulluğun çözülmesine yardımcı olabilir. İkinci sebebi, sosyal dışlanmanın işsizliğin ve çalışma gücüne dahil olamamanın bir sonucu olmasıdır. Sosyal dışlanma ile başa çıkma konusunda en fazla dikkat edilen kamusal politikalardan biri bu durumdur. Üçüncü yani son sebep ise, dışlanma kavramının ahlaki ve kültürel özelliklerin bir sonucu olarak sosyal dışlanma kavramını ortaya çıkarmasıdır. Yani, tek ebeveynlik, işsizlik, suçluluk ya da yoksunluk gibi sorunlara bağlı olarak anlamını oluşturur.

Tsakoglou ve ark., sosyal dışlanma sorununun akademik alanda "nasıl karşılık bulduğu" konusunda çalışmalar yapmıştır. Buna bağlı olarak, sosyal dışlanma akademik çevrede daha kapsamlı bir şekilde tanımlanmıştır. Sosyal dışlanma, bireylerin veya grupların sosyal, siyasal ve sivil haklardan yararlanamadıkları veya toplumun ekonomik, siyasal ve sosyal yürürlükle ilgili kararlara dahil olamadıkları anlamına gelir (2002: 211-12). Akademik çevre, çalışma sektöründen farklı olarak sosyal dışlanmayı yalnızca yoksullukla bağdaştırmaz, sosyal ve politik çevrede bireyin veya grupların toplumdan farklı bir biçimde değerlendirildiklerini ve aynı haklardan fayda sağlayamadıklarını da göz önünde bulundurur.

Sosyal dışlanma, Amartya Sen tarafından farklı bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Sen (2000: 45), dışlanmayı "yapabilirlikten yoksunluk" ile ilişkilendirir. Yani eğitim olanakları, çalışma hayatı, sağlık durumu, beslenme, politika ve sosyal alanlarda yeterliliğin olmaması sosyal dışlanma tanımının kapsamına girer. Sosyal dışlanma, yapabilirlikten yoksunluğun sebebi ve sonucudur. Sosyal dışlanmanın derinliği, bu yoksunluk türlerinin etkileriyle

değişmektedir. Sen, kavramı aktif ve pasif dışlanma olmak üzere iki farklı kategoriye ayırarak açıklar. Aktif olan, kamu kurumlarının müdahalesiyle desteklenen ve kasıtlı yapılanmayla toplumun dışına itilmeyi kapsarken, pasif olan, var olan problemler karşısında gerekli önlemi almamayı ve doğrudan toplumdan dışlanmayı ifade eder. Bu açıklama bedensel engelli bireylerin topluma katılımlarında ne kadar zorlanabileceklerini göstermektedir. Kurulan sistemler ve oluşturulan kentsel yapılar engelli bireylerin ihtiyaçlarını göz ardı ederek planlandığında onların hareket alanını hem sosyal hem de politik açıdan kısıtlamış olmaktadır. Bu durum Sen'nin kuramında açıkladığı aktif ve pasif yoksunluğu içinde barındırır.

Sosyal dışlanmanın durumsallıktan ziyade hareketli bir süreci kapsadığı açıklanmıştır. Kavramın dinamik bir süreci oluşturmasının sebebi ise ele alınış biçiminden kaynaklanmaktadır. Daha önce de bahsedildiği gibi sosyal dışlanmanın tek bir anlamı yoktur ve yalnızca yoksullukla ilişkilendirilemez. Yoksulluk her zaman tek başına sosyal dışlanmaya neden olmayacağı gibi, yoksul olmayan birey ya da gruplarda sosyal dışlanmaya maruz kalabilirler. Sosyal dışlanmayla yoksulluk arasındaki farklar aşağıdaki tabloda daha açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Tablo 2.1: Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk Arasındaki Farklar

SOSYAL DIŞLANMA	YOKSULLUK
Topluma Katılım	Maddi Kaynaklar
İlişkisel	Dağıtımsal
Süreçler	Sonuçlar
Vatandaşlık Hakları	Ekonomik Haklar
Dışarıdan İçeriye	Yukarıdan Aşağıya
Çok- Yönlü Boyutluluk	Tek- Zeminli Boyutluluk
Ölçümün Zorluğu	Kolay Ölçülebilir

Kaynak: Susan Kenyon, Glenn Lyons ve Jackie Rafferty, "Transport and Social Exclusion", Journal of Transport Geography, No. 10, 2002, s. 208.

Yoksulluk geçmişte ve günümüzde çoğu zaman sosyal dışlanmaya neden olsa da insanların her zaman kendilerini güvende hissedeceği ve sosyal bağ kurabileceği ortamlara ihtiyacı vardır. Bu ortamlara katılımın sağlanması bireylerin bu sorunlarla baş etmelerini kolaylaştıracağı gibi başka sorunların oluşmasını da engelleyebilir. Aksi takdirde gruplar ya da bireyler yoksulluktan kaynaklanan sorunlardan ziyade kendilerini yalnızlaşmış ve toplumdan tecrit edilmiş (dışlanmış) hissedeceklerdir. Bunun sonucunda ise psikolojik ve sosyal sorunlarda bireye eşlik eder.

Sosyal dışlanmanın oluşum sebeplerini Atkinson ve Voudi (2000) beş farklı başlık altında toplamış ve bu başlıkları da alt boyutlarına ayırmışlardır. Aşağıdaki tablo Atkinson ve Voudi'nin sosyal dışlanma kavramını sınıflandırmasını gösterir.

Tablo 2.2: Atkinson ve Voudi'nin Sosyal dışlanmaya sebep olan nedenleri sınıflandırması

Sistem	Alt Sistemler
Sosyal	Aile, işgücü piyasası, çevre, toplum, cemiyet
Ekonomik	Kaynaklar (ücret, sosyal güvenlik, birikim, mallar), mal ve hizmet piyasaları
Kurumsal	Yasal sistem, eğitim, sağlık, siyasi haklar, adalet, bürokrasi
Bölgesel	Demografik (göç), erişilebilirlik (ulaşım ve iletişim), toplum (mahrum bırakılmış bölgeler)
Sembolik	Kimlik, sosyal görünürlük, kendine olan saygı, temel yetenekler, ilgi ve motivasyonlar, umutlar

Kaynak: Rob Atkinson, Simin Da Voudi, "The Concept of Social Exclusion in the European Union: Context, Development and Possibilities", Journal of Common Market Studies, c. 38, s. 3 (2000): 427.

Tablo da açıklandığı gibi sosyal dışlanma pek çok farklı nedenden ve bu nedenlerinden kombinasyonundan kaynaklanabilir. Atkinson ve Voudi kavramın ortaya çıkmasına neden olan sebepleri oldukça detaylı ve anlaşılır şekilde sunmuşlardır. Buradan yola çıkarak sosyal dışlanmanın eğitim, maddiyat, aile, çevre, yaş, cinsiyet, kişinin algılama biçimi ve daha birçok nedene göre oluşabileceği ve tek bir çatı altında toplanmasının mümkün olmadığı anlaşılır. Bu anlamda sosyal dışlanmanın ölçülmesi daha da zorlaşır. Dolayısıyla bu sorunların tespit edilmesi için kapsamlı bir çalışma ve aynı zamanda pek çok disiplinin durumu kendi açısından ele alması gerekir. Böylece sorunun çözülmesi için atılacak adımlar ve uygulanacak politikalar daha sağlıklı ve çözümleyici şekilde oluşturulacaktır.

2.2 Sosyal Dışlanma Bağlamında Engelliler

2.2.1 Bedensel Engelli Bireylerin Sosyal Dışlanma Süreçleri

Engelliler tarih boyunca çeşitli nedenler öne sürülerek dışlanmışlardır. Toplum içerisinde azınlık bir grup olmaları onları genelin dışına itmiş, neden farklı olduklarına dair ise toplumsal düşünce ve inanç sistemleri oluşturulmuştur. Bu inanç sistemlerine bağlı olarak bireyin engelli olmasının sebebi daha önceki yaşantılarında çok kötü günahlar işledikleri için Tanrı tarafından cezalandırılmış oldukları düşüncesi toplum bakış açısına yerleşmiştir. Halkın içerisinde zaten var olan bu inanç sistemini bilim ve din dünyası da desteklemiştir. Bu desteklemelerle birlikte toplumun engelli bireylere bakış açısı uzun dönemler boyunca değişmeden devam etmiştir. Eski çağlara kadara dayanan bu sorun onları sadece sosyal, psikolojik ve politik alanlardan dışlamakla kalmamış, engelli oldukları için cezalandırılmışlardır. Orta çağlarda daha da şiddetlenen bu dururumu en belirgin şekliyle Nazi Almanya'sında görmek mümkündür.

Geçmişte engellilerin ve genel olarak toplumdan farklı olan insanların neden farklı olduklarına dair çeşitli inanışlar oluşmuştur. Bu inanç ve düşünce sistemlerinin oluşum şekliyse toplumdan farklı olanı “kötü”, “hatalı”, “suçlu” olarak değerlendirmek üzerine şekillenmiştir. Bu bakış açısıyla engelliler damgalanmış toplum tarafından dışlanmışlardır.

Engellilere Roma'da hiçbir şekilde bakım verilmemesi ve ölmeleri için terkedilmesi, Avrupa'da Orta Çağ'da ve devamında hüküm süren Judeo- Hristiyan inancının buyruklarına itafen halkla ilişkilerinin kesilmesi, İncilin geçmiş öğretilerinde engellilerin bedenlerine şeytanın hâkim olduğu düşüncesi bunlara örnek olarak gösterilebilir (Erkan, 2004:38). Engelliğin ahlaki bir bozukluktan kaynaklandığını, insanın içindeki kötünün dışa vurumu olduğunu düşünülmüştür. Aynı zamanda herhangi bir engele sahip kişilerin bedenlerinde şeytani ve kötücül ruhları barındırdığına duyulan inanç hem engelli bireylerin hemde ailesinin

engelliliği bir lanet olarak hayatları boyunca taşımalarına sebep olmuştur (Arıkan, 2002:14). Tarihte toplumun engelli bireye bakış şekli onları bir günahkâr, bir suçlu ya da bir tehdit unsuru olarak görmektir.

Orta çağda engelliler, büyücülük, kötülük ve günah ile ilişkilendirildiği için şeytan ve cadı olarak adlandırılmışlar ve toplumdan izole edilmişlerdir. Aynı zamanda Orta çağ'da engelli insanlar kurumlara yerleştirilerek toplumdan uzaklaştırılmış ve toplumun normal kabul ettiği kişilerin sahip olduğu hak ve özgürlüklerden eşit seviyede yararlanamamışlardır (Kara, 2016: 249). Zaten bir suçlu ya da kötü bir eylemin sonucunda engelli olduğuna inanılan insanların toplumla aynı haklara sahip olması düşünülemezdi. Engelli bireyleri kurumlara yerleştirmekte ki amaç onları toplumdan uzaklaştırmak ve hastalıklarına tıbbi bir çözüm bularak onları normale döndürmeye çalışmaktır.

Geçmişte görme engelli kişilerin daha önce işledikleri günahların cezası olarak görme yetilerini kaybettiklerine inanılmıştır. Bu dönemde suçlulara infazdan daha ağır bir ceza olarak gözlerini kör etme işlemi yaygın bir şekilde uygulanmıştır (Demirci, 2000a: 15). 1800'lü yıllarda ise görme engelinin cinsellikle alakalı bir suçun işlenmesinden oluştuğu düşünülmüş ve yakın geçmişe kadar İngiltere'de görme engelli kişiler kurumsal bakım evlerine alınmamışlardır (Ergüden, 2008: 10). İşledikleri günahların cezasını çektiklerine inanılan engelli bireyler toplum tarafından suçlanmış, dışlanmış ve damgalanmışlardır. Bir anlamda toplumda bu insanlara kendi yöntemlerince ceza uygulamışlardır.

18. yüzyıl sonlarına doğru kendini göstermeye başlayan, insan kusurlarını yok etme ve tamamen düzgün olana yönelik nesiller yetiştirmeyi amaçlayan öjenik bilimi bugün hala etkisini koruyan bir bilimdir. Fiziksel ve mental sağlığı baz alarak sadece ideal olanın üremesini koşul olarak sunan öjenik biliminin kusur olarak kabul ettiği durumlar arasında; şizofreni, epilepsi hastalığı, zihinsel engel, doğuştan oluşan engeller, işitme engeli, görme engeli, uzun süreli depresyon ve alkol bağımlılığı yer almaktadır (Mitchell ve Snyder, 2003: 844-45). Öjenik biliminin amacı saf ve temiz bir insan ırkı yaratmaktır, fiziksel veya zihinsel engeli kusur olarak görür ve yok etmek ister.

Toplumsal Darvencilik akımı, 19. Yüzyıl sonları 20. Yüzyıl başlarında engelli bireyleri toplumsal sorunların başlıca nedeni olarak kabul etmiştir (Ergüden 2008: 10). İnsan soyunun sağlıklı çoğaltılması için sakat veya hasta insanların yok edilmesi, 1883 yılında Francis Galton tarafından ortaya atılan, ancak temeli çok daha eskiye dayanan Öjenik bilimi kelime anlamı olarak "doğuştan iyi" ve "soydan asil" anlamına gelir. Almanya, İngiltere, Kanada ve Fransa da dahil olmak üzere birçok ülkede kabul edilip ve uygulanmıştır. 20. yüzyıl başında Amerika

Birleşik Devletleri'nde zorunlu kısırlaştırma yasası, öjenik politikaların uygulanmasının ilk örneği niteliğindedir (Eryücel, 2017:132). 1930'lara kadar Amerika Birleşik Devletleri'nde otuzdan fazla eyalet engelli insanların ve diğer azınlık grupların kısırlaştırılması gerektiğini onaylamış ve programın temel odağını zihinsel engelli kişiler oluşturmuştur. Bunun yanında pek çok eyalet, madde bağımlıları, alkol bağımlıları, görme engelliler, işitme engelliler ve epilepsi hastalarını da kısırlaştırma programına dahil etmiştir (Eryücel, 2017:134). Kısaca Öjenik bilimi; sorunlu olarak gördüklerini ortadan kaldırmayı hedeflemiş ve devamının gelmemesi içinde insanları kısırlaştırmayı uygun görmüştür.

Engelli bireylerin tarihte nasıl değerlendirildiği göz önüne alındığında sürekli olarak bir damgalanma, yetersizlik dayatılması, aşağılanma ve toplum dışına itilme süreçlerinin var olduğu görülmektedir. Hatta damgalanma ve toplum dışına itilmenin yeterli gelmediği, engelle sahip oldukları için suçlu bulundukları, geçmişte suç işledikleri için bu hale geldikleri düşünülmüş ve bunun için cezalandırılmışlardır. İlerleyen süreçlerde bu durum öjeni akımının doğmasına sebep olmuş ve toplumdaki düzgün bedensel ve mental normlara uymayanları yok etmeyi amaçlamışlardır. Nazi Almanyası'nda en belirgin şekilde kendini gösteren bu durum engellilerin maruz kaldığı dışlanmayı yadsınamaz gerçekliğiyle gözler önüne sermektedir.

1930'ların ortasından sonlarına doğru Nazi Almanyası'nda hayatlarına anlam atfedilmeyen engellilere yönelik ötenazi uygulaması ilk olarak engelli çocukların aklıktan öldürülmeleri ve ölümlerle sonuçlanan iğnelerin enjekte edilmesiyle başlamıştır. İlerleyen süreçlerde bu uygulama (batı öjenik gruplamasına bağlı olarak) vücut yapısında bozukluk olanlar, geri zekalılık, mental sağlığın kaybedilmesi (psikoz), ağır depresyon, epilepsi ve alkol bağımlılığını dahil edecek biçimde kapsamı arttırılmıştır. Hemen hemen bütün hastaneler bu programa dahil olmuşlardır (Mitchell ve Snyder, 2003:858). Pek çok deney ilk olarak engelliler üzerinde denenmiş ve kusurlu görülen diğer gruplarla birlikte çeşitli uygulamalarla yok edilmişlerdir. Ötenazinin faaliyete geçmesinden sonra, 240.000'i aşkın engelli insanın yaşamına son verilmiştir. Öyle ki günümüzde Almanya'nın nüfusu değerlendirildiğinde engelli nüfusunun büyük ölçüde yok olduğu görülmektedir (Mitchell ve Snyder, 2003: 859).

Engelli bireylerin yaşadığı sosyal dışlanma sürecinin tarihi incelendiğinde toplumdan soyutlanmanın ve dışlanmanın çok daha şiddetli olduğu görülmektedir. Orta çağın karanlık dönemlerindeyse belli ülkelerde soyutlama ve dışlama daha ileri seviyelere götürülmüş, saf ve asil ırkı yaratmak adına engelli grupların ve diğer azınlık grupların çoğalmasını önlemek için kısırlaştırma programı uygulanmış ya da öldürülmüşlerdir.

2.3 Bedensel Engelli Bireylerin Günümüzde Karşılaştıkları Sosyal Dışlanma Biçimleri

Engellilerin günümüzde karşılaştığı sorunlar iki bölümde ele alınacaktır. İlk olarak; engellilerin karşılaştığı sorunların çevresel, kurumsal ve ekonomik boyutları daha sonra ise psikososyal boyutlarına değinilecektir.

2.4 Bedensel Engelli Bireylerin Çevresel, Kurumsal ve Ekonomik Olarak Karşılaştığı Sorunlar

Geçmişe nazaran günümüzde engelli bireylere olan farkındalık ve bakış açısı oldukça gelişme göstermiş olsa da bu alanda mevcut eksiklikler hala bulunmaktadır. Bedensel engelli bireyler günlük hayatta birçok hizmete erişimde ve çevreyi kullanmada engeli bulunmayan bireylere göre zorluklar yaşamaktadırlar. Bu bölümde bu sorunlara yer verilecektir.

2.4.1 Fiziksel Çevre Koşulları

İnsanların temel hak ve özgürlükleri bağlamında istedikleri yere kendi ekonomik düzeyleri el verdiği ölçüde ulaşabiliyor olmaları gerekmektedir. Bu anlamda şehir planlamaları ve belediye hizmetleri vatandaşlarına kullanacakları ve sosyalleşecekleri alanlar sunarken bu alanlara ulaşımında vatandaşın hayatını kolaylaştıracak şekilde yapmaya özen gösterir. Bu planlamalar ve düzenlemeler yapılırken toplumun bütün fertlerinin özellikleri göz önüne alınmalıdır. Engelli bireylerin kendilerini ‘diğer’ olarak görmelerine neden olan sebeplerden birisi de normal vatandaşların yararlandığı hizmetlerden aynı şekilde yararlanamıyor olmasıdır. Şehir planlamaları yapılırken ya da bina, konut, tesis, park planlamalarında engellilerinde engel durumları göz önünde bulundurarak planlamaların yapılması gerekir. Ayrımcılığı en belirgin hale getiren özelliklerden birisi de ayrımcılığa maruz kalan gruplara özel hizmetler sunmaktır. Aslında yapılması gereken mevcutta yapılan inşaların ve hizmetlerin onları da kapsayacak şekilde dizayn edilmesidir. Bu şekilde yapılan planlamalar onları ayrı tutmak yerine toplumla bir tutulmasını sağlayacaktır.

Engelli bireyleri dikkate almadan yapılan binalar ve tesisler, bu kişilerin şehir içindeki özgürce hareket etme durumuna engel olmakta, sosyal ve toplumsal çevreye dahil olma süreçlerine ket vurmaktadır (Kitchin, 1998: 346). Engelli kişilerin neredeyse %67’lik bir bölümü “kaldırımların, yaya yollarının ve geçitlerin” engelli bireylerin kullanımı açısından yeterli ve uygun düzeyde olmadığını söylemişlerdir. Yine engelli bireylerin “%66,3’ü yaşadıkları apartmanın, %59,5’i market, mağaza ve restoranların, % 58,4’ü kamusal yapıların ve tesislerin, % 55,4’ü postane ve bankaların” engelli kullanımı için uygun seviyede olmadığını ifade etmişlerdir. Aynı şekilde sosyal kullanım alanlarının (sinema salonları, hotel vb. yerler)

engelli bireyleri göz önüne almadan planlanması, engelli bireylerin bu alanlardan yararlanamamasına neden olmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2010).

Engeli oluşturan asıl etmenleri daha net ortaya koyabilmek için Bezmen ve Yardımcı Vancouver ve İstanbul'daki şehir planlamasını karşılaştırmıştır; bu karşılaştırmada Vancouver'da ki engelli bireylerin resmi kurumları, alış-veriş merkezlerini, toplu taşıma araçlarını çok rahat bir şekilde kullanabildiğini ve engele sahip bireyin herhangi bir yardımcı olmadan tekerlekli sandalyesiyle şehir içerisinde istediği gibi seyahat edebildiğini dolayısıyla gündelik yaşamlarını rahatlıkla sürdürebildiklerini bu durumun ise onları toplum içerisinde daha görünür kıldığını söylemişlerdir (Bezmen ve Yardımcı 2008).

Kitchin (1998), şehir düzenlemesindeki ihmalkarlıkların veya eksiklerin, engelli kişilerin topluma katılımını engellediğini ve engeli olmayan grupları ön plana çıkardığını ifade etmektedir. Bilhassa gelişim sürecinde olan ülkelerin evrensel tasarımı göz ardı ettiği, çevre ve yapı düzenlemelerinin öncelikli olarak engeli olmayan bireyleri baz alarak hazırladığı görülmektedir. Engelli oranın nüfus dağılımında azınlık bir grubu oluşturmaları göz ardı edilmelerinin öncül sebeplerinden birisidir. Diğer bir sebep ise engellilere yönelik düzenlemelerin yönetime fazladan masraf oluşturacağını düşünülmesidir. Bu gibi faktörler engellilere yönelik yapılanmanın önüne geçmektedir (Bilgin, 1997:22).

Kent planlanmasının veya yeni bina ve tesis yapılanmasının engellilere uygun şekilde düzenlenmemesi onların normal bir vatandaş olarak sahip olduğu haklardan yeteri kadar faydalanamamasına neden olmaktadır. Fiziksel çevre koşullarının uygun olmaması nedeniyle spor tesislerini, sinemaları, alış-veriş merkezlerini, eğitim kurumlarını rahatça kullanamayan engelli bireylerin sosyalleşmeleri ve toplumla kaynaşmaları daha zor hale gelmektedir.

2.4.2 Eğitim

Eğitim faktörü, gelişmekte olan toplumlarda tamamen olmasa da belirli düzeyde eşitlik hakkını toplumun fertlerine sağlamaktadır. Eğitim seviyesinin artırılması bireylerin hayatını idam ettirebilmeleri ve istihdam çeşitliliği açısından geniş bir yelpaze sunabilmektedir. Eğitimini tamamlamış kişiler, eşit düzeyde haklara sahip olmalarına rağmen eğitime devam etmemiş kişilerle karşılaştırıldığında; sosyal hayatta daha aktif ve rahat bir yaşama sahip oldukları görülmüştür (Sapancalı, 2009: 126).

Anayasanın 42. Maddesinde hiçbir kişinin eğitim hakkından yoksun bırakılamayacağını ve ayrımcılık yapılmadan herkesin eşit düzeyde eğitim hakkından yararlanabileceği ifadesinin yer almasına karşın; sosyal, siyasal ve ekonomik faktörler

sebebiyle eğitimde eşitliğin sağlanması konusu çoğu zaman engeli olmayan bireylerin dahi yararlanamadığı bir durumdur. 2002’ de gerçekleştirilen Türkiye Özürlüler Araştırması verilerinde, engelli bireylerin %36,33’ü okuma yazma bilmediğini belirtmiştir ve sonuçlar da göstermektedir ki engelli kişiler eğitim hizmetlerinden yeterince yararlanamamaktadırlar (Çelik, 2019: 22).

Genel ve özel eğitimde var olan sorunlar, engelli bireylerin maruz kaldığı önemli bir sorundur. Eğitim kurumlarının fiziksel yapısı ve eğitim sisteminin genel olarak daha çok engelsiz topluma göre tasarlanması, engelli kişilerin eşit eğitim hakkından yararlanmasını ve toplumla entegre olmasını engellemektedir.

Ağır ortopedik engeli, görme engeli, işitme engeli ve konuşma engeli bulunan bireyler eğitim alanında ciddi sıkıntılar yaşamaktadır. Bunun sebebi ise ağır engeli bulunan bireylerin kendi engellerine yönelik eğitim kurumlarına gitmeleri gerekmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum ise engelli bireylerin sosyalleşmesini ve topluma karışmasını engellemekle birlikte bu alana ek bir sermaye ayırmayı gerektirmektedir (Bilgin, 1997:22). Normal şartlarda bu koşulların engelli bireylere de sağlanıyor olması onların kendilerini geliştirmesi, topluma dahil olması ve sosyalleşmesi açısından oldukça katkı sağlayacak bir durumdur. Konuyla alakalı yapılan çalışmalar incelediğinde, genel eğitim sisteminde okul hayatına devam eden çocukların, özel eğitim okullarına devam eden çocuklardan toplumsal ve sosyal açıdan daha becerikli oldukları görülmektedir (McDougall vd., 2004; Curtin ve Clarke 2005).

Genel eğitim kurumlarına ulaşım da ki fiziksel çevre koşulları, kurumların mimari yapılması, eğitim sisteminin planlanması da engelliler açısından yetersizlikler olduğu gibi ekonomik sıkıntılarda engelli bireylerin eğitim seviyesine etki eden faktörlerden birisidir. Bütün bu koşullar engelli bireyleri toplumun genelinden uzakta tutmakta, çoğunlukla engelli bireylerin birbirleriyle sosyalleşmelerini mümkün kılmaktadır. Bu durum toplumun engelli bireyleri görmesini ve birbirleriyle sosyalleşmesini engellediği için toplumun genelinde farkındalığın oluşmamasına da neden olmaktadır. Ayrıca eğitim kurumlarına erişimdeki zorluklar engelli bireylerin eğitim seviyesinin düşük olmasına sebebiyet vermekte bu durumda yanı zaman da iş bulma olanaklarını da olumsuz yönde etkilemektedir.

2.4.3 İstihdam Sorunu

Özürlüler İdaresi Başkanlığı’nın (2010) açıklamasına göre, engellilerin iş hayatına katılımı İstihdam konulu IV. Özürlüler Şurası Komisyonu Raporu, engelliliğe dair sosyal ve

siyasal politikaların temel parçalarından birini oluşturmaktadır. Yayınlanan raporda, engellilerinde çalışma özgürlüğüne ve hakkına sahip olması gerektiği, bunun bir insan hakkı olduğunun göz ardı edilmemesi ve bu alanlarda engellilere yer verilmesinin ve devamının sağlanmasının sosyal devletin başlıca görevleri arasında bulunduğu dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda alınacak önlemlerin engellilerin istihdam edilmesi ve bunun sürdürülebilir nitelikte olması, ulusal ve uluslararası düzeyde engellilere yönelik sosyal politika amaçlarıyla eşleşen özellikte olduğu belirtilmiştir. Raporda bahsedildiği gibi, engellilerin istihdama katılabilmeleri aynı zaman da sosyal yaşama eşit olanaklarda katılım sağlayabilmenin bir yolu olduğu kadar bir koşuldur da. Buradan yola çıkarak, çalışma yaşamı engellilerin en fazla sorunla karşılaştıkları alanlardan biri olarak kendini göstermektedir.

İşverenin engelli bireyleri işi yapabilme yeterliliğinde değerlendirmemesi, daha niteliksiz bir çalışan olarak görmesi ve zaten engelli bireylerinde kendisinde var olan yetersiz hissetme durumundan kaynaklı oluşan çalışmama isteği onların çalışma hayatında sorun yaşamasına neden olmaktadır (Işıkhani, 2001: 175).

Engellilerin iş hayatına tam olarak dahil olamama durumları farklı türlerde dışlayıcı davranışa maruz kalma ve yapılan düzenlemelerle bağlantılıdır. Bahsedilen davranışlar içerisinde, Sözlü, psikolojik ya da fiziksel olarak doğrudan yapılan ayrımcılıklara ek olarak, maaş belirlenmesinde yapılan ayrımcılık, iş ortamı güvensizliği ya da binaların kullanımı ve ulaşımında yaşanan sorunlar gibi daha dolaylı ayrımcılık türleri de sayılmaktadır. (Khitchen vd, 1998'den akt. Özida, 2010).

Engelliler, engelli olmayan bireylerle karşılaştırıldığında iki kat daha fazla niteliksiz olarak değerlendirilmektedir. İngiltere'de yapılan bir araştırma da, 18–19 yaş skalasında ki engelli bireylerin vasıfsız olma oranı %48 iken, engeli olmayan bireyler açısından bu oran %28 olarak belirlenmiştir. Bu verilerde bize engellilerin çalışma hayatına katılım sağlamada zorluklarla karşılaştıklarını göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında engelli bireylerin çalışma hayatına girebilmelerinde mesleki eğitim imkânına sahip olmak oldukça önemlidir. Kitchin, Shirlow ve Shuttleworth'un çalışmasında çalışma hayatına dahil olma açısından meslek eğitiminin önemine dikkat çekilmiştir (Kitchin vd., 1998).

Ülkemizde engellilerin sosyal hayata dahil olabilmesi ve çalışma hayatına girebilmesi için çeşitli yasal düzenlemeler üzerinde çalışılmaktadır. Bu çerçevede 4857 Sayılı İş Kanunu'nun 30. maddesi ile 5763 Sayılı İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 2. maddesinde değişiklik yapılması uygun görülmüş ve 50 kişinin üzerinde personel çalıştıran özel sektör iş yerlerinde %3 oranında engelli birey çalıştırması mecburiyeti

gelmiştir. Bu oran Kamuya ait iş yerlerinde ise %4 olarak belirlenmiştir. Bu sayede engelli bireylerin istihdamı tam anlamıyla olmasa da, eskiye oranla daha kolay hale gelmiştir (Çelik, 2019:24).

İş yerlerinde belirli oranlar da engelli bireyin çalıştırılmasına dair kanunların bulunmasına rağmen, işverenlerin bu çalışanları seçerken de ayrımcılık yaptığı düşünülmektedir. Engel derecesi daha düşük, zihinsel engelli olmayan, bedensel engelliler arasındansa düşük derece de amputasyonu bulunan bireyler işe alınmaktadır. Engel derecesi fark etmeksizin bu bireyler iş yerlerinde daha az vasıflı ya da tamamen vasıfsız olarak çalıştırılmaktadır. Ayrıca engelli bireylerin çalıştığı kurumda yükselme şansları engelli olmayan bireylere oranla çok düşüktür. Bu açıdan değerlendirildiğinde engelli bireylerin istihdam sorununa tam olarak bir çözüm getirilememiştir. Dolayısıyla bu alanda devletin, sosyal bir devlet olarak bu konuya önem vermesi ve sorunu çözmeye yönelik çalışmalarını sürdürmesi gerekmektedir.

2.5 Bedensel Engelli Bireylerin Psikososyal Açıdan Karşılaştığı Sorunlar

2.5.1 Psikolojik Sorunlar

Kumtepe (2001: 4), engelli bireylere yönelik sergilenen tutumlarda toplumun; uzak durma, acıyarak yaklaşma, dalga geçme veya fazla koruyucu davranışlar gösterme eğilimlerinin, engelli bireylerdeki benlik saygısını olumsuz yönde etkilediğini, kaygıyla birlikte utanç gibi duygular hissetmelerine neden olduğunu ifade etmiştir.

Bedensel engelli bireylerin kendi istek ve arzularını normal bireyler gibi istedikleri zaman yerine getirememekten kaynaklanan yetersizlik psikolojisi kendilerini toplumsal ve sosyal hayattan soyutlamalarına neden olmaktadır. Kısıtlı şekilde hareket etmelerinden dolayı istedikleri şeyleri her zaman kendilerinin yapamıyor olması ve başka birine muhtaç olma durumları gibi problemlerin sonucunda psikolojik rahatsızlıklar yaşayabilmektedirler. (Geyik, 2006: 5).

Engelli bireylere karşı toplum tarafından oluşturulan ön yargılar onların potansiyelinin ortaya çıkmasına engel olmaktadır. Bu ön yargıların arasında engelli bireyleri vasıfsız ve yetersiz görme durumları oldukça yaygındır. Bireyler veya şirketler bunu her zaman bilinçli olarak yapmazlar, farkında olmadan da onları ön yargıların ve kalıpların kurbanı haline getirebilirler. Örneğin bir şirket engelli bireyleri normal çalışanlardan ayrı tutmadığını göstermek için engelli bireyleri işe alabilir. Ancak işe aldığı engelli bireyleri vasıfsız çalışan

olarak tutar ya da onların diğer çalışanlar gibi yükselmesine olanak tanımaz. Bu gibi durumlar engelli bireylerin kendilerini yetersiz hissetmesine ve benlik saygılarını yitirmesine neden olur.

Bu gibi durumlara pek çok alandan örnek vermek mümkündür. Eğitim alanın da normal bireylerle aynı kurumlarda eğitim alamayan engelli bireyler ya da çevresel fiziksel koşullardan ötürü şehir içerisinde ve kurumları ya da diğer sosyal inşa alanlarını istedikleri gibi kullanamama durumundan kaynaklanan sorunlar nedeniyle kendilerini hiçbir zaman normal bireylerle bir tutmayacak ve toplumun haricinde kendileri de içsel olarak kendilerini ötekileştirecekleridir. Bu bağlam da aslında toplum olarak engelliye bakış açısını değiştirmesi onların kendilerini daha rahat hissetmelerini sağlayacaktır. Bunun yanında kanunların engellilerin yaşadığı sorunları daha derinlemesine araştırması ve sorunun çözülmesine yönelik çalışmalar yapması engelli bireyleri topluma entegre etme konusunda oldukça fayda sağlayacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENGELLİ BİREYLERİN EGZERSİZ YAPMA DURUMUNA GÖRE SOSYAL DIŞLANMA DÜZEYLERİ

3.1 Araştırmanın Amacı ve önemi

Bu çalışmanın amacı, bedensel engelli kişilerin sosyal dışlanma düzeylerinin cinsiyet, yaş, gelir durumu, engel türü, engel derecesi, medeni hal, eğitim düzeyi, egzersiz yapma ve yapmama durumu gibi çeşitli değişkenlere göre incelenmesidir. Aynı şekilde bedensel engelli kişilerin kurum ve tesislere ulaşmada ve bu tesisleri kullanmada yaşadığı zorluklar anlatılmak istenmiştir.

Ülkelerin gelişmişlik seviyesini ortaya koyan en önemli faktör toplumu oluşturan bireylerin genel refah düzeyi ve sınıflar arasındaki farklılığın az olmasıdır. Sosyal bir devletin temel görevi toplumunu bir arada tutarak sınıflar arası farkı yok etmektir. Bu bağlam da dünya da ve ülkemiz de en büyük azınlık grubu oluşturan engellilerin sorunlarının göz ardı edilmemesi oldukça önem arz etmektedir. Geçmişten bu yana engellilerin yaşadığı sorunlara bakıldığında ekonomik, psikolojik ve sosyal sorunlar yaşandığı görülmektedir. Günümüzde engelliler konusunda yapılan çalışmalar olsa da sorunlara henüz tam olarak çözüm getirilememiştir. Bu anlamda sorunların belirlenmesi bu alanda yapılacak çalışmalara yol gösterebilir. Bedensel engelli bireylerin genel olarak yaşadığı sorunlar göz önüne alındığında ekonomik problemler, ulaşım da yaşadıkları sıkıntılar, sosyal ortamlara dahil olamama, iş bulmada sıkıntı yaşama, iş yerlerinde vasıfsız eleman konumunda çalıştırılma gibi problemlerden dolayı kendini yetersiz hissetme, özgüven eksikliği, toplumdan dışlanma gibi sorunlar yaşandığı görülmektedir.

Toplumdaki her bireyin sahip olduğu insani haklardan engelli bireyler çoğu zaman engeli dolayısıyla faydalanamamaktadır. Şehir içinde bir yerden bir yere ulaşım da yaşadığı sıkıntılar onların çoğu zaman evlerinden dışarı çıkmak istememesine neden olurken bu aynı zamanda onların sosyalleşmesini ve topluma karışmasını engeller. Oysaki şehir içerisinde parklarda, bahçelerde, AVM’lerde gezmek, spor salonlarını kullanmak, açık spor tesislerinden faydalanmak engelli olmayan bireyler için çok kolay ulaşılabilir durumdadır. Bu durumda bedensel engelli bireylerin toplumun bir parçası olarak bu alanlardan faydalanamıyor olması onların engelinin bir sonucu değil, bu alanların toplumun her ferdine hizmet edecek şekilde inşa edilmemesinin bir sonucudur. Yine herkes için ulaşılabilir en temel haklardan birisi olan eğitim konusu da bu anlamda sorun teşkil etmektedir. Bütün bu sorunlar bedensel engelli bireylerin toplumla bir arada bulunmasını engellemekte, onları genelden ayrı tutmakta ve sosyal olarak

dışlanmalarına sebep olmaktadır. Bu noktada, var olan sorunların tespit edilmesi ve sorunlara öneriler sunabilmek konusu bu alanda yapılacak çalışmalara katkı sağlayabilir.

3.2 Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmanın kapsamını Antalya ilinde yaşayan spor yapan ve yapmayan 123 bedensel engelli bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın sınırları 2022-2023 döneminde faal gösteren bazı ampute spor takımlarından ve derneklerdeki spor yapmayan bedensel engelli bireylerden oluşmaktadır. Araştırma bedensel engelli bireylerin sosyal dışlanma düzeylerini demografik değişkenlere ve egzersiz yapma durumuna göre farklılaşma durumunu tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Araştırmamız Antalya ilinde yaşayan, tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen ve çalışmamıza gönüllü olarak katılan bedensel engelli bireyler dâhilinde gerçekleştirilen nicel bir çalışmadır.

3.3 Araştırmanın Hipotezleri

1. Bedensel engelli bireyler ekonomik, psikolojik ve sosyal alanlarda dışlanma yaşamaktadır.
2. Bedensel engelli bireylerin sosyal dışlanma düzeyleri demografik bilgilere göre farklılık gösterir.
3. Bedensel engelli bireylerin sosyal dışlanma düzeyleri egzersiz yapma durumuna göre farklılık gösterir.
4. Bedensel engelli bireyler fiziksel çevre kullanımına bağlı olarak sosyal dışlanma yaşamaktadır.

3.4 Ana Kütle ve Örneklem Seçimi

Araştırma evrenini Antalya ilinde bulunan bedensel engelli bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme, “tesadüfi örnekleme yöntemi” olarak belirlenmiştir. Tesadüfi örnekleme yöntemi, seçilen evrendeki tüm elemanların birbirine eşit seçilme şansına sahip oldukları örnekleme türüdür. Buna “oransız eleman örnekleme”, “yalın örnekleme”, “yansız örnekleme” gibi adlar da verilmektedir. Tesadüfi örnekleme yönteminde, evrendeki eleman türlerinden her birinden örnekleme girenlerin sayısı, tümü ile şansa bırakılmıştır (Karasar 2003: 113). Çalışmanın örneklem grubunu ise Antalya ilinde bulunan ve tesadüfi örneklem yöntemi ile gönüllük beyan edilerek seçilen 18-64 yaş arası 123 bedensel engelli bireyler oluşturmaktadır.

3.5 Veri Toplama Yöntemi ve Araçları

Araştırmamıza dahil olan katılımcıların sosyal dışlanma düzeylerini belirlemek için, “Engellilerde Sosyal Dışlanma Ölçeği (ESDÖ)” ve katılımcılara ait demografik bilgilere ulaşmak içinse 11 sorudan oluşan “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır.

3.5.1 Kişisel Bilgi Formu

Formda yer alan sorular yaş, gelir durumu, medeni durum, cinsiyet, engel türü, engel derecesi, eğitim düzeyi, egzersiz yapıp yapmama durumu gibi katılımcılara yönelik bilgi edinmeyi amaçlayan 11 sorudan oluşan kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

3.5.2 Engellilerde Sosyal Dışlanma Ölçeği (ESDÖ)

Bedensel engelli bireylerin sosyal dışlanma düzeylerini tespit etmek için, Bucuka’nın 2020 yılında geçerlilik ve güvenilirlik sağlamasını yaparak geliştirdiği “Engellilerde Sosyal Dışlanma Ölçeği” kullanılmıştır.

Engellilerde Sosyal Dışlanma Ölçeği beşli likert tipi maddeler biçiminde oluşturulmuştur. Bunlar; (1) Hiçbir Zaman, (2) Nadiren, (3) Bazen, (4) Çoğunlukla ve (5) Her Zaman dereceleridir. ESDÖ üç alt boyutta şekillenmiştir. Bu alt boyutlar sosyal hayata katılımdan dışlanma (10, 11, 16, 18, 19, 20, 27, 31, 36, 37 ve 43. maddeler), temel hizmetlere erişimden dışlanma (1, 3, 4, 12, 26, 35 ve 47. maddeler) ile gelir yoksunluğu ve ekonomik alandan dışlanma (2, 8, 9, 22, 28, 29 ve 30. maddeler) şeklinde adlandırılmıştır.

Tablo 3.1 Engellilerde Sosyal Dışlanma Ölçeği’nin güvenilirlik katsayısı (Cronbach Alpha Değerleri)

Engellilerde Sosyal Dışlanma Ölçeği Alt Boyutlar	Cronbach Alpha
Temel Hizmetlere Erişimden Dışlanma	.80
Sosyal Hayata Katılımdan Dışlanma değeri	.79
Gelir Yoksunluğu ve Ekonomik Alandan Dışlanma	.78
ESDÖ/ TOPLAM	.88

ESDÖ’ nün üç alt boyutu bulunmaktadır. Ölçeğin, Sosyal Hayata Katılımdan Dışlanma alt boyutunda on bir madde; Temel Hizmetlere Erişimden Dışlanma alt boyutunda yedi ve Gelir Yoksunluğu ve Ekonomik Alandan Dışlanma alt boyutunda yedi olmak üzere toplam yirmi beş madde bulunmaktadır. Bu maddelerin tümü pozitif yönlü maddedir. Yani ölçeğe ters madde bulunmamaktadır. Ölçeğin en yüksek puanı 125, en düşük puanı ise 25’tir. Bu nedenle ölçek,

çeşitli engelli gruplarına uygulandığında ortalama puan yükseldikçe engellilerin yaşadıkları sosyal dışlanma derecesinin de arttığı söylenebilir (Bucuka, 2020: 13).

3.6 Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında toplanan verilerin analizinde SPSS 25.0 programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde öncelikli olarak güvenilirlik analizi uygulanmış olup, ayrıca normal dağılımın belirlenmesi için çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir.

Tablo 3.2 Sosyal Dışlanma Ölçeğine İlişkin Cronbach's Alpha (α), Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Ölçek	α	Çarpıklık	Basıklık
Sosyal hayata katılımdan dışlanma	0,89	-0,15	-0,39
Temel hizmetlere erişimden dışlanma	0,78	-0,33	0,54
Gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma	0,84	-0,72	0,50
Sosyal dışlanma toplam	0,92	-0,49	0,46

Tablo incelendiğinde, araştırma kapsamında kullanılan sosyal dışlanma ölçeğinin tüm alt boyutları ve toplam puanının analiz için yeterli düzeyde güvenilir olduğu, çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde verilerin normal dağılım için uygun olan -2 ile +2 arasında yer aldığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında kullanılan veriler güvenilir ve normal dağılıma uygun olduğu için parametrik analizler kullanılmıştır. 2 alt kategorisi bulunan demografik değişkenlerin ölçek puanları ile kıyaslanması için Independent Samples T test kullanılırken, 2'den fazla alt kategorisi bulunan demografik değişkenlerin ölçek puanları ile kıyaslanmasında One Way ANOVA analizi kullanılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

4.1 Bulgular

Tablo 4.1 Katılımcıların Demografik Bilgilerine İlişkin Frekans ve Yüzdelik Dağılımlar

Değişken	Kategori	f	%
Cinsiyet	Kadın	57	46,3
	Erkek	66	53,7
Yaş grubu	18 yaş ve altı	7	5,7
	18-29 yaş	74	60,2
	30-45 yaş	31	25,2
	46-64 yaş	11	8,9
Eğitim durumu	İlkokul	11	8,9
	Lise	53	43,1
	Ön lisans	14	11,4
	Lisans	33	26,8
	Lisansüstü	12	9,8
Medeni durum	Evli	27	22,0
	Bekar	96	78,0
Aylık gelir durumu	1501-3000 TL	30	24,4
	3001-4500 TL	19	15,4
	4501-6000 TL	16	13,0
	6001-7500 TL	7	5,7
	7501-9000 TL	10	8,1
	9000 TL ve üstü	41	33,3
Kiminle yaşıyor	Yalnız	15	12,2
	Anne-babayla	67	54,5
	Eş ve çocuklarla	21	17,1
	Bir arkadaşla	14	11,4
	Bakım evinde	6	4,9

Tablo incelendiğinde, katılımcıların %46,3'ünün kadın, %53,7'sinin erkek, %5,7'sinin 18 yaş ve altında, %60,2'sinin 18-29 yaş grubunda, %25,2'sinin 30-45 yaş grubunda, %8,9'unun 46-64 yaş grubunda, %8,9'unun ilkokul mezunu, %43,1'inin lise mezunu, %11,4'ünün ön lisans mezunu, %26,8'inin lisans mezunu, %9,8'inin lisansüstü eğitim mezunu, %22'sinin evli, %78'inin bekar olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların %24,4'ünün aylık geliri 1501-3000 TL, %15,4'ünün 3001-4500 TL, %13'ünün 4501-6000 TL, %5,7'sinin 6001-7500 TL, %8,1'inin 7501-9000 TL, %33,3'ünün 900 TL ve üstünde olduğu, %12,2'sinin yalnız yaşarken, %54,5'inin anne-babasıyla, %17,1'inin eş ve çocuklarıyla, %11,4'ünün bir arkadaşıyla, %4,9'unun bakım evinde yaşadığı görülmektedir.

Tablo 4.2 Katılımcıların Engel Durumları ve Egzersiz Yapma Durumlarına İlişkin Frekans ve Yüzdelik Dağılımlar

Değişken	Kategori	f	%
Engel türü	Ortopedik ve süreğen hastalık	115	93,5
	Diğer	8	6,5
Engel derecesi	0,4-1	32	26,0
	20-59	45	36,6
	60-79	24	19,5
	80 ve üzeri	22	17,9
Haftalık egzersiz yapma sıklığı	1-2 gün	50	40,7
	3-4 gün	23	18,7
	5-7 gün	10	8,1
	Hiç yapmıyorum	40	32,5
Yapılan egzersiz türleri	Koşu - yürüyüş	51	61,4
	Yüzme	9	10,8
	Bisiklet	2	2,4
	Jimnastik - pilates	2	2,4
	Fitness	19	22,9
	Futbol - basketbol	8	9,6
Tanımadığı kişilerden yardım talep etme durumu	Evet	72	58,5
	Hayır	51	41,5

Tablo incelendiğinde, katılımcıların %93,5'i ortopedik ve süreğen hastalığı bulunan, %6,5'i diğer türden engeli bulunan bireyler olup, %26'sının engel derecesi 0,4-1 arasında, %36,6'sının 20-59 arasında, %19,5'inin 60-79 arasında, %17,9'unun 80 ve üzeridir. Katılımcıların 40,7'si haftada 1-2 gün spor yaparken, %18,7'si 3-4 gün, %8,1'i 5-7 gün spor yapmakta, %32,5'i ise spor yapmamaktadır. Spor yapan katılımcıların %61,4'ü koşu - yürüyüş yaparken, %10,8'i yüzme, %2,4'ü bisiklet, %2,4'ü jimnastik - pilates, %22,9'u fitness, %9,6'sı futbol - basketbol branşlarında spor yapmaktadır. Araştırmaya katılanların %58,5'i dışarıda tanımadığı kişilerden yardım talep ederken, %41,5'i dışarıda tanımadığı kişilerden yardım talep etmemektedir.

Tablo 4.3 Sosyal Dışlanma Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Ölçek	N	X	SS
Sosyal hayata katılımdan dışlanma	123	3,03	0,84
Temel hizmetlere erişimden dışlanma	123	3,29	0,75
Gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma	123	3,77	0,87
Sosyal dışlanma toplam	123	3,31	0,71

Tablo incelendiğinde, katılımcıların sosyal dışlanmaya ilişkin sosyal hayata katılımdan dışlanma, temel hizmetlere erişimden dışlanma ve toplam sosyal dışlanma düzeylerinin orta seviyede olduğu, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma düzeylerinin ise orta düzeyin üzerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 4.4 Sosyal Dışlanma Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Ölçek	Cinsiyet	N	X	SS	t	p
Sosyal hayata katılımdan dışlanma	Kadın	57	3,08	0,90	,709	,480
	Erkek	66	2,98	0,78		
Temel hizmetlere erişimden dışlanma	Kadın	57	3,39	0,87	1,362	,176
	Erkek	66	3,20	0,63		
Gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma	Kadın	57	3,88	0,80	1,277	,204
	Erkek	66	3,68	0,92		
Sosyal dışlanma toplam	Kadın	57	3,39	0,75	1,210	,229
	Erkek	66	3,24	0,68		

Tablo incelendiğinde, katılımcıların cinsiyet değişkenine göre sosyal dışlanma düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 4.5 Sosyal Dışlanma Ölçeği Puanlarının Yaş Grubuna Göre Karşılaştırılması

Ölçek	Yaş grubu	N	X	SS	F	p
Sosyal hayata katılımdan dışlanma	18 yaş ve altı	7	3,73	0,73	1,852	,141
	18-29 yaş	74	3,00	0,78		
	30-45 yaş	31	2,92	0,84		
	46-64 yaş	11	3,03	1,15		
Temel hizmetlere erişimden dışlanma	18 yaş ve altı	7	3,43	0,87	,105	,957
	18-29 yaş	74	3,27	0,79		
	30-45 yaş	31	3,29	0,65		
	46-64 yaş	11	3,32	0,78		
Gelir yoksunluğu ve	18 yaş ve altı	7	4,29	0,47	1,093	,355
	18-29 yaş	74	3,77	0,91		
	30-45 yaş	31	3,73	0,77		

ekonomik dışlanma	46-64 yaş	11	3,55	0,98		
Sosyal dışlanma toplam	18 yaş ve altı	7	3,80	0,56	1,219	,306
	18-29 yaş	74	3,29	0,73		
	30-45 yaş	31	3,25	0,64		
	46-64 yaş	11	3,26	0,80		

Tablo 4.5’te, katılımcıların yaş gruplarına göre sosyal dışlanma düzeyleri incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tablo 4.6 Sosyal Dışlanma Ölçeği Puanlarının Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılması

Ölçek	Eğitim durumu	N	X	SS	F	p
Sosyal hayata katılımından dışlanma	İlkokul	11	3,43	0,83	1,616	,175
	Lise	53	3,05	0,87		
	Ön lisans	14	3,01	0,99		
	Lisans	33	2,77	0,72		
	Lisansüstü	12	3,23	0,71		
Temel hizmetlere erişimden dışlanma	İlkokul	11	3,71	0,62	1,493	,209
	Lise	53	3,22	0,68		
	Ön lisans	14	3,10	0,65		
	Lisans	33	3,39	0,83		
	Lisansüstü	12	3,13	0,99		
Gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma	İlkokul	11	3,95	0,55	1,718	,150
	Lise	53	3,95	0,80		
	Ön lisans	14	3,46	0,94		
	Lisans	33	3,55	0,93		
	Lisansüstü	12	3,77	0,99		
Sosyal dışlanma toplam	İlkokul	11	3,65	0,57	1,223	,305
	Lise	53	3,35	0,71		
	Ön lisans	14	3,16	0,73		
	Lisans	33	3,16	0,69		
	Lisansüstü	12	3,36	0,83		

Tablo 4.6’ da, katılımcıların eğitim durumlarına göre sosyal dışlanma düzeylerinin arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 4.7 Sosyal Dışlanma Ölçeği Puanlarının Medeni Durumuna Göre Karşılaştırılması

Ölçek	Medeni durum	N	X	SS	t	p
Sosyal hayata katılımından dışlanma	Evli	27	2,82	0,99	-1,409	,161
	Bekar	96	3,08	0,79		
Temel hizmetlere erişimden dışlanma	Evli	27	3,07	0,81	-1,734	,085
	Bekar	96	3,35	0,73		

Gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma	Evli	27	3,48	0,90	-2,018	,046
	Bekar	96	3,85	0,84		
Sosyal dışlanma toplam	Evli	27	3,08	0,77	-1,943	,054
	Bekar	96	3,37	0,68		

Tablo 4.7 incelendiğinde, katılımcıların medeni haline göre sosyal dışlanma düzeylerinin arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tablo 4.8 Sosyal Dışlanma Ölçeği Puanlarının Engel Türüne Göre Karşılaştırılması

Ölçek	Engel türü	N	X	SS	t	p
Sosyal hayata katılımdan dışlanma	Ortopedik ve süreğen hastalık	115	2,98	0,82	-2,543	,012
	Diğer	8	3,74	0,77		
Temel hizmetlere erişimden dışlanma	Ortopedik ve süreğen hastalık	115	3,29	0,75	,013	,989
	Diğer	8	3,29	0,79		
Gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma	Ortopedik ve süreğen hastalık	115	3,77	0,86	-,233	,816
	Diğer	8	3,84	1,06		
Sosyal dışlanma toplam	Ortopedik ve süreğen hastalık	115	3,28	0,72	-1,373	,172
	Diğer	8	3,64	0,50		

Tablo incelendiğinde, katılımcıların engel türüne göre temel hizmetlere erişimden dışlanma, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma ve toplam sosyal dışlanma düzeylerinin arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık olmadığı ($p>0,05$), ancak diğer engel türlerine sahip katılımcıların sosyal hayattan dışlanma düzeyinin ortopedik ve süreğen hastalığı olan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu ($p<0,05$) görülmektedir.

Tablo 4.9 Sosyal Dışlanma Ölçeği Puanlarının Engel Derecesine Göre Karşılaştırılması

Ölçek	Engel derecesi	N	X	SS	F	p
Sosyal hayata katılımdan dışlanma	0,4-1	32	3,04	0,62	2,119	,101
	20-59	45	2,80	0,78		
	60-79	24	3,24	1,00		
	80 ve üzeri	22	3,23	0,96		

Temel hizmetlere erişimden dışlanma	0,4-1	32	3,23	0,44	2,266	,084
	20-59	45	3,17	0,83		
	60-79	24	3,26	0,79		
	80 ve üzeri	22	3,66	0,84		
Gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma	0,4-1	32	3,69	0,76	1,419	,241
	20-59	45	3,63	0,80		
	60-79	24	3,89	0,90		
	80 ve üzeri	22	4,05	1,05		
Sosyal dışlanma toplam	0,4-1	32	3,28	0,51	2,279	,083
	20-59	45	3,13	0,67		
	60-79	24	3,43	0,82		
	80 ve üzeri	22	3,58	0,85		

Tablo incelendiğinde, katılımcıların engel derecelerine göre sosyal dışlanma düzeylerinin arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tablo 5.1 Sosyal Dışlanma Ölçeği Puanlarının Aylık Gelir Durumuna Göre Karşılaştırılması

Ölçek	Aylık gelir durumu	N	X	SS	F	p	Gruplar arası fark
Sosyal hayata katılımdan dışlanma	1501-3000 TL	30	3,28	0,73	2,250	,054	-
	3001-4500 TL	19	3,29	0,94			
	4501-6000 TL	16	2,71	0,86			
	6001-7500 TL	7	3,08	0,53			
	7501-9000 TL	10	3,19	0,93			
	9000 TL ve üstü	41	2,79	0,82			
Temel hizmetlere erişimden dışlanma	1501-3000 TL	30	3,39	0,71	1,259	,287	-
	3001-4500 TL	19	3,35	0,72			
	4501-6000 TL	16	2,88	0,79			
	6001-7500 TL	7	3,53	0,67			
	7501-9000 TL	10	3,27	0,62			
	9000 TL ve üstü	41	3,31	0,81			
Gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma	1501-3000 TL	30	3,96	0,71	2,709	,024	1>3, 2<3, 3<5
	3001-4500 TL	19	4,02	0,88			
	4501-6000 TL	16	3,24	1,04			
	6001-7500 TL	7	3,88	0,60			
	7501-9000 TL	10	4,17	0,73			

	9000 TL ve üstü	41	3,61	0,87			
Sosyal dışlanma toplam	1501-3000 TL	30	3,50	0,56	2,425	,039	1>3, 2<3, 3<5
	3001-4500 TL	19	3,51	0,75			
	4501-6000 TL	16	2,91	0,83			
	6001-7500 TL	7	3,43	0,55			
	7501-9000 TL	10	3,49	0,75			
	9000 TL ve üstü	41	3,16	0,69			

Tablo incelendiğinde, katılımcıların gelir durumuna göre sosyal hayata katılımından dışlanma ve temel hizmetlere erişimden dışlanma düzeylerinin arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık olmadığı ($p>0,05$), ancak gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma ile toplam sosyal dışlanma düzeylerinin gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı ($p<0,05$) görülmektedir. Anlamlı farklılıkların hangi gruplar arasında olduğu incelendiğinde, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma ile toplam sosyal dışlanmada aylık gelir durumu 1500-3000 TL, 3001-4500 TL ve 7500-9000 TL olan katılımcıların sosyal dışlanma düzeyinin aylık geliri 4501-6000 TL arasında olan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,05$).

Tablo 5.2 Sosyal Dışlanma Ölçeği Puanlarının Kiminle Yaşadığına Göre Karşılaştırılması

Ölçek	Kiminle yaşıyor	N	X	SS	F	p	Gruplar arası fark
Sosyal hayata katılımından dışlanma	Yalnız	15	3,08	0,81	2,155	,078	-
	Anne-babayla	67	3,17	0,70			
	Eş ve çocuklarla	21	2,76	0,94			
	Bir arkadaşla	14	2,58	0,97			
	Bakım evinde	6	3,20	1,33			
Temel hizmetlere erişimden dışlanma	Yalnız	15	3,46	0,74	2,482	,047	1>4, 2>4, 4<5
	Anne-babayla	67	3,37	0,59			
	Eş ve çocuklarla	21	3,14	0,85			
	Bir arkadaşla	14	2,80	0,93			
	Bakım evinde	6	3,62	1,20			
Gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma	Yalnız	15	3,85	0,59	3,406	,011	1>4, 2>4, 4<5
	Anne-babayla	67	3,93	0,75			
	Eş ve çocuklarla	21	3,61	0,88			
	Bir arkadaşla	14	3,07	1,14			
	Bakım evinde	6	3,95	1,30			
	Yalnız	15	3,40	0,62	3,404	,011	1>4, 2>4, 4<5
	Anne-babayla	67	3,44	0,55			

Sosyal dışlanma toplam	Eş ve çocuklarla	21	3,10	0,76			
	Bir arkadaşla	14	2,78	0,92			
	Bakım evinde	6	3,53	1,22			

Tablo incelendiğinde, katılımcıların kiminle yaşadığına göre sosyal hayata katılımından dışlanma düzeylerinin arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık olmadığı ($p>0,05$), ancak temel hizmetlere erişimden dışlanma, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma ile toplam sosyal dışlanma düzeylerinin kiminle yaşadığına göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı ($p<0,05$) görülmektedir. Anlamlı farklılıkların hangi gruplar arasında olduğu incelendiğinde, temel hizmetlere erişimden dışlanma, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma ile toplam sosyal dışlanmada yalnız, anne-babayla ve bakım evinde yaşayan katılımcıların sosyal dışlanma düzeyinin bir arkadaşıyla yaşayan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,05$).

Tablo 5.3 Sosyal Dışlanma Ölçeği Puanlarının Haftalık Egzersiz Yapma Sıklığı Göre Karşılaştırılması

Ölçek	Haftalık egzersiz yapma sıklığı	N	X	SS	F	p	Gruplar arası fark
Sosyal hayata katılımından dışlanma	1-2 gün	50	2,84	0,84	3,880	,011	1<4, 2<4
	3-4 gün	23	2,78	0,51			
	5-7 gün	10	3,24	0,79			
	Hiç yapmıyorum	40	3,35	0,91			
Temel hizmetlere erişimden dışlanma	1-2 gün	50	3,15	0,82	1,503	,217	-
	3-4 gün	23	3,28	0,47			
	5-7 gün	10	3,26	0,89			
	Hiç yapmıyorum	40	3,48	0,75			
Gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma	1-2 gün	50	3,70	0,84	2,994	,034	2<4
	3-4 gün	23	3,40	0,88			
	5-7 gün	10	3,93	0,70			
	Hiç yapmıyorum	40	4,03	0,87			
Sosyal dışlanma toplam	1-2 gün	50	3,17	0,71	3,584	,016	1<4, 2<4
	3-4 gün	23	3,09	0,50			
	5-7 gün	10	3,44	0,76			
	Hiç yapmıyorum	40	3,58	0,74			

Tablo incelendiğinde, katılımcıların haftalık egzersiz yapma sıklığına göre temel hizmetlere erişimden dışlanma düzeylerinin arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık olmadığı ($p>0,05$), ancak sosyal hayata katılımdan dışlanma, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma ile toplam sosyal dışlanma düzeylerinin haftalık egzersiz yapma sıklığına göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı ($p<0,05$) görülmektedir. Anlamlı farklılıkların hangi gruplar arasında olduğu incelendiğinde, sosyal hayata katılımdan dışlanma ile toplam sosyal dışlanmada egzersiz yapmayan katılımcıların sosyal dışlanma düzeyinin haftada 1-2 gün ve 3-4 gün egzersiz yapan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu ($p<0,05$), gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanmada ise egzersiz yapmayan katılımcıların sosyal dışlanma düzeyinin haftada 3-4 gün egzersiz yapan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu ($p<0,05$) görülmektedir ($p<0,05$).

Tablo 5.4 Sosyal Dışlanma Ölçeği Puanlarının Dışarıda Tanımadığı Kişilerden Yardım Talep Etme Durumuna Göre Karşılaştırılması

Ölçek	Yardım talep durumu	N	X	SS	t	p
Sosyal hayata katılımdan dışlanma	Evet	72	3,00	0,83	-,413	,680
	Hayır	51	3,06	0,86		
Temel hizmetlere erişimden dışlanma	Evet	72	3,27	0,79	-,406	,685
	Hayır	51	3,32	0,70		
Gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma	Evet	72	3,79	0,94	,328	,744
	Hayır	51	3,74	0,76		
Sosyal dışlanma toplam	Evet	72	3,30	0,76	-,223	,824
	Hayır	51	3,32	0,64		

Tablo incelendiğinde, katılımcıların dışarıda tanımadığı kişilerden yardım talep etme durumuna göre sosyal dışlanma düzeylerinin arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1 Sonuç

Bu araştırmada Antalya ilinde yaşayan, bedensel engelli bireylerin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, gelir durumu, medeni durumu, engel türü, engel derecesi ve spor yapma durumlarının sosyal dışlanma düzeylerine olan etkisine bakılmıştır.

Katılımcıların demografik bilgilerinin yer aldığı Tablo 4.1' e bakıldığında, %46,3'ünün (57) kadın, %53,7'sinin (66) erkek olduğu görülmektedir. Çalışmanın kadın- erkek dağılımı açısından birbirine yakın değerlere sahip olduğu görülmektedir.

Aynı tabloda yer verilen katılımcıların yaş ortalamasına bakıldığında; %5,7'sinin (7 kişi) 18 yaş ve altında, %60,2'sinin (74 kişi) 18-29 yaş grubunda, %25,2'sinin (31 kişi) 30-45 yaş grubunda, %8,9'unun (11 kişi) 46-64 yaş grubunda olduğu görülmektedir. %60,2 (74 kişi) oranla çalışmaya dahil olan katılımcıların büyük bir bölümünü genç ve genç yetişkin bedensel engelli bireylerin oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Katılımcıların eğitim durumu incelendiğinde; %8,9'unun (11) ilkokul mezunu, %43,1'inin (53) lise mezunu, %11,4'ünün (14) ön lisans mezunu, %26,8'inin (33) lisans mezunu, %9,8'inin (12) lisansüstü eğitim mezunu olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan 123 katılımcının 53'ü lise 59'u ise lisans ve lisans üstü eğitimi mezunudur. Sonuçlar, Tufan ve Arun (2006)'nın yaptığı Türkiye Özürlüler Araştırması İkincil Analiz Raporunda yer alan sonuçlarla kıyaslandığında, Türkiye genelindeki engellilerin %36,3'ünün okuma yazma bilmediği, %14,9'unun okuma yazma bildiği fakat herhangi bir okul bitirmediği, %33'ünün ilkokul mezunu, %5,2'sinin ortaokul mezunu, %1,4'ünün ilköğretim mezunu olduğu görülmektedir. Liseyi bitiren engelli oranı yalnızca %5,6 iken, lise ve dengi meslek okullarından mezun olanlar %1,3'tür. Yüksekokul ve fakülte mezunu olan engellilerin Türkiye'deki genel engelli nüfusa oranı yalnızca %1,8'dir.

Bu sonuçlar araştırmamız kapsamındaki katılımcıların eğitim seviyesinin genele oranla daha iyi düzeyde olduğunu göstermektedir. Geçmişte yapılan araştırmalar incelendiğinde, günümüzde engelli bireylerin eğitim seviyesinde artış olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlamda devletin engellilerin eğitimi için oluşturduğu politikaların olumlu sonuçlar verdiğini, sorunun net olarak ortaya konmasıyla üretilen çözümlerin soruna maruz kalan bireylerin oranını daha aza indirdiği sonucuna ulaşabiliriz.

Bununla birlikte araştırmamıza dahil olan bedensel engelli kişilerin büyük bir bölümünün aktif olarak spor yapıyor olmasının da sonuçları etkilediği düşünülmektedir. Spor yapan bireylerin özgüvenlerinin daha yüksek olması ve sosyalleşme konusunda daha aktif olmalarının eğitim hayatına katılmayı kolaylaştırdığını söyleyebiliriz.

Katılımcıların medeni durumu incelendiğinde %22'sinin evli, %78'inin bekar olduğu görülmektedir. Bu duruma sebep olan faktörlerden birisi katılımcıların yaş ortalamalarının genç olmasından kaynaklanıyor olduğu düşünülse de, bir başka büyük etkenin de engellilerin yine kendisi gibi engelli bir bireyle evlenmesi beklentisinin var olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Buna ek olarak Karataş (1996: 65) yaptığı çalışmada, herhangi bir işte çalışmıyor olmanın ve maddi problemlerin evlenme süresini uzattığı sonucuna varmıştır. Araştırmamıza katılan bedensel engelli bireylerin büyük çoğunluğu genç ve orta yaşlı bireylerden oluşmasına rağmen evlenme oranlarının düşük olduğunu söyleyebiliriz.

Katılımcıların ekonomik durumu değerlendirildiğinde, %24,4'ünün aylık geliri 1501-3000 TL, %15,4'ünün 3001-4500 TL, %13'ünün 4501-6000 TL, %5,7'sinin 6001-7500 TL, %8,1'inin 7501-9000 TL, %33,3'ünün 9000 TL ve üstünde olduğu görülmektedir. Araştırma verilerinin elde edildiği dönemde asgari ücretin 11 bin 400 TL olduğu göz önüne alındığında katılımcıların çoğunluğunun asgari ücretin altında gelir düzeyine sahip olduğu görülmektedir.

Aynı şekilde Özida (2010)'nın yaptığı Özürlülüğe Dair Ayrımcılık araştırmasının sonuçlarına bakıldığında; araştırmaya dahil olan katılımcıların %91,9' unun dönemin asgari ücretinin altında gelir düzeyine sahip olduğu bulunmuştur. Aynı çalışma da engelli bireylerin işe alımda ve çalışma ortamında ayrımcılığa maruz kaldığı, çoğunlukla vasıfsız eleman olarak işe alındığı için oldukça düşük ücretlerde çalıştırıldığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Engellilerin düşük ücretle çalıştırılıyor olması ve çalışamayan engelli bireylerin durumu göz önüne alındığında hayatlarını idame ettirebilmek için devletin sağladığı maddi yardımdan faydalanabilmek oldukça önemlidir. Buna göre; araştırma verilerinin elde edildiği 2023 yılında engelliler için ödenen aylık maaşlara baktığımız da engel derecesi %40-69 arasında olanlara devlet tarafından ödenen aylık maaş 2.348 TL, engel derecesi %70 ve üzeri olanlara 2.811 TL, engel yakınına ödenen maaş ise 1.874 TL'dir. Engellilerin psikolojik iyi oluş halini etkileyen, toplumla bir arada bulunmasını ve sosyalleşmesini engelleyen en büyük etkenlerden birisi de ekonomik sorunlardır. Yapılan araştırmalar, dünya genelinde engelli bireylerin oldukça fazla bir kısmının toplumun yoksullukla mücadele eden kesimden geldiğini ve yine ekonomik sıkıntılar içerisinde hayatlarına devam ettiklerini göstermektedir (İkizoğlu, 2001; Karataş, 2002). Çalışmamızın verdiği sonuçlar, bahsi geçen bulguları destekler niteliktedir.

Katılımcıların kiminle yaşadığına dair veriler incelendiğinde, %12,2'si yalnız yaşarken, %54,5'inin anne-babasıyla, %17,1'inin eş ve çocuklarıyla, %11,4'ünün bir arkadaşıyla, %4,9'unun bakım evinde yaşadığı görülmektedir. Bu verilere göre araştırmadaki katılımcıların yarısından fazlası anne ve babasıyla yaşamaktadır.

Tablo 4.2 incelendiğinde, katılımcıların %93,5'i ortopedik ve süregen hastalığı bulunan, %6,5'i diğer türden engeli bulunan bireylerden oluşmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (2002) verilerine göre, ülkemizde engel türüne göre sınıflandırma yapıldığında ortopedik engelli grubun en kalabalık grup olduğu görülmektedir. Araştırmamızda elde edilen sonuçlar TÜİK'in araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Tablo 4.2'da katılımcıların engel derecesine göre sınıflandırmasına bakıldığında; %26'sının engel derecesi 0,4-1 arasında, %36,6'sının 20-59 arasında, %19,5'inin 60-79 arasında, %17,9'unun 80 ve üzeridir. Ülkemizde engelliler için oluşturulan kanunlarda engelli bir bireyin devlet tarafından destek alabilmesi için minimum %40 derecede engelinin olması gerekmektedir. Araştırma sonuçlarımıza göre katılımcılarımızın büyük bir çoğunluğu devletten destek alma durumuna sahiptir.

Tablo 4.2'de katılımcıların haftalık egzersiz yapma sıklığına bakıldığında; %40,7'si haftada 1-2 gün spor yaparken, %18,7'si 3-4 gün, %8,1'i 5-7 gün spor yapmakta, %32,5'i ise spor yapmamaktadır. Buna göre %67,5 oranla katılımcıların büyük bir kısmı aktif olarak egzersiz yapmaktadır. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde sporun ve egzersizin engel durumu olsun ya da olmasın her bireyin üzerinde olumlu sonuçlar sağladığı bilinmektedir. Buna göre, Söğüt (2006), "Sporun Bedensel Engellilerin Sosyalleşmeleri Üzerine Etkisi" konulu yapılan çalışmada, düzenli olarak spor faaliyetine katılan bedensel engellilerle spor yapmayan bedensel engelli bireyler karşılaştırıldığında, spor yapan bedensel engelli kişilerin sosyalleşme durumları daha yüksek bulunmuştur.

Güngör (1989) tarafından yapılan araştırmada; spor yapmanın öz saygıyı arttırdığını ve bu durumun sonucunda bireylerin kendine güvenme, kendini kabul etme, başarıma isteği ve zorluklarla baş edebilme gibi olumlu ruhsal ve psikolojik niteliklerini geliştirdiğini göstermektedir.

Öztürk Akçalar (2007), "Ortopedik Engellilerin Sosyalleşmelerine Sporun Etkisi" konulu yaptığı çalışmada, sporun sosyalleşme araçlarından birisi olarak kabul edilebileceği ve sporun ortopedik engelli bireylerin sosyalleşmelerinde etkin bir rol oynadığı sonucuna varmıştır.

Literatürdeki diğer araştırmalar incelendiğinde, genel olarak spor yapan bireylerin grup içi ilişkilerde başarılı, daha girişken, sosyal ve toplum içerisinde aktif rol almaya daha yatkın kişiler olduğunu görülmektedir.

Tablo 4.2’de yapılan egzersiz türlerine bakıldığında, spor yapan katılımcıların %61,4’ü koşu- yürüyüş yaparken, %10,8’i yüzmeye, %2,4’ü bisiklet, %2,4’ü jimnastik- pilates, %22,9’u fitness, %9,6’sı futbol - basketbol branşlarında spor yapmaktadır. Katılımcıların yarısından daha fazlasının egzersiz türü olarak koşu ve yürüyüşü tercih etmelerinin nedeni en ulaşılabilir seçenekler olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Diğer egzersiz yapma türlerine bakıldığında tesislerde yapılması gereken sporların oranı daha düşüktür. Bunun sebebinin ise kavramsal çerçevede açıklandığı gibi ulaşım koşullarının ve tesislerin kullanımının engelliler açısından daha zorlayıcı olmasının etkili olduğu düşünülmektedir.

Araştırmaya katılanların %58,5’i dışarıda tanımadığı kişilerden yardım talep ederken, %41,5’i dışarıda tanımadığı kişilerden yardım talep etmemektedir. Katılımcıların yarısından biraz fazlasının tanımadığı kişilerden yardım talebi isteyebilmesi daha sosyal ve dışa dönük bireyler olduğunu göstermektedir. Araştırmamızdaki katılımcıların büyük bir çoğunluğunun spor yaptığı dikkate alınarak bu oranın spor yapan bedensel engelli bireylerde daha yüksek çıkması sporun sosyalleşmeyi ve özgüveni arttırmaya yönelik faydalarıyla ilişkilendirebiliriz.

Tablo 4.3’ te Sosyal Dışlanma Ölçeğinin alt boyutlarının tanımlayıcı İstatistiklerine baktığımızda, katılımcıların sosyal dışlanmaya ilişkin sosyal hayata katılımdan dışlanma, temel hizmetlere erişimden dışlanma ve toplam sosyal dışlanma düzeylerinin orta seviyede olduğu, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma düzeylerinin ise orta düzeyin üzerinde olduğu görülmektedir. Literatürdeki geçmiş araştırmalar ve yeni yapılan çalışmalar karşılaştırıldığında genel olarak engellilerin sosyal dışlanma seviyelerinde azalma olduğunu söyleyebiliriz. Bunun sebebi ise konuyla alakalı araştırmaların sorunların tespit edilmesine sağladığı katkılarla devletin bu konu üzerindeki çalışmaları durumun daha iyiye gitmesine olanak vermiştir.

Katılımcıların ekonomik dışlanma düzeylerinin ortalamadan yüksek çıkması ise beklenen bir sonuçtur. Daha önceki bulgularda da bahsettiğimiz gibi araştırmamıza katılan bedensel engelli bireylerin ekonomik gelir seviyesi asgari düzeyin altındadır. Literatürdeki çalışmalar bulgularımızı destekler niteliktedir. Kavramsal çerçevede bahsettiğimiz gibi sosyal dışlanmanın ilk olarak ortaya çıkış sebebi ekonomik yetersizliklerin bireyleri kısıtlaması ve toplumsal etkinliklere katılım sağlayamamasına neden olmasıdır. Bunun bir sonucu olarak bedensel engelli bireyler psikolojik ve maddi olarak kendilerini yetersiz ve dışlanmış hissedebilmektedirler.

Tablo 4.4'te sosyal dışlanma ölçeği puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılmasına bakıldığında; katılımcıların cinsiyet değişkenine göre sosyal dışlanma seviyeleri arasında istatistiksel açıdan farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$). Literatüre bakıldığında araştırma sonuçlarımızı destekleyecek sonuçlar oldukça fazladır.

Çelik (2019: 102), Bedensel Engellilerde Sosyal Dışlanma ve Benlik Saygısı İlişkisi adlı çalışmasında araştırmaya dahil edilen engelli kişilerin dışlanmışlık durumu ve benlik saygısı değerlerinin cinsiyet bazında analizinde anlamlı bir farklılık olmadığını bulmuştur.

Sarıgül (2016: 84) Bedensel Engellilerde Sosyal Dışlanma Ağrı İli Örneği adlı çalışmasında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmiştir. Bunun yanında cinsiyete göre sosyal dışlanma durumlarında farklılık bulunduğunu söyleyen çalışmalarda mevcuttur. Literatürde genel olarak kadınların sosyal dışlanma açısından erkeklerden daha fazla sorun yaşadıkları görülmektedir. Özellikle kırsal kesimlerde bu durumun daha yaygın olduğu görülmektedir.

Özida (2010: 131), Özürlülüğe Dair Ayrımcılığın Araştırılması adlı çalışmasında Kadınların erkeklere kıyasla ve engellilere karşı ayrımcılığa ilişkin genel algı düzeyi daha yüksek olanların daha düşük olanlara kıyasla, topluma dahil olma alanında ayrımcılığa maruz kalma deneyimlerinin anlamlı olarak daha yüksek olduğunu bulmuştur.

Balcı (2019: 71), yaptığı çalışmasında araştırmaya dâhil olan engelli kişilerin cinsiyet değişkenine göre sosyal dışlanma düzeylerinde anlamlı derecede farklılık gösterdiğini tespit etmiştir. Araştırma sonuçlarından elde edilen verilere göre erkek ve kadın katılımcılar kıyaslandığı zaman, kadın katılımcıların maddi yoksunluk, kurum ve yardımlardan faydalanabilme, uygun ev ve güvenli çevre, sosyal katılımcılık ve kültürel entegrasyon konularında daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları sonucuna ulaşmıştır. Darıyemez (2012: 93) yaptığı araştırmada, engelli kadınların engelli erkeklere göre daha fazla sosyal dışlanma yaşadıklarını tespit etmiştir.

Kadınların erkeklerden daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kalmasının sebepleri arasında çalışma ve istihdam alanında erkeklerin daha çok tercih edilmesi ya da erkek çalışanların kadınlara göre daha fazla maaş almasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Aynı şekilde sosyal faaliyetlerde, spor ve egzersiz alanında kadınlara yönelik spor takımlarının özellikle engellilik alanında daha az bulunması kadınların katılım sağlayacakları aktivite bulmasını zorlaştırmakta bu durum da sosyal katılımı engellemekte ve bireylerin kendilerini dışlanmış hissetmelerine yol açmaktadır.

Tablo 4.5 incelendiğinde, katılımcıların yaş gruplarına göre sosyal dışlanma düzeylerinin arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık olmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Literatür incelendiğinde sosyal dışlanmanın yaş değişkenine göre değiştiği çalışmalarda bulunmaktadır. Bu çalışmalarda farkın olduğu yaş grupları genellikle 50 yaşın üzerindeki katılımcılarda farklılaştığı tespit edilmiştir. Bizim çalışmamız da ise katılımcıların büyük çoğunluğunu (%60,2) 18-29 yaş arasındaki genç bireyler, buna ek olarak %25,2 oranında 30-45 yaş grubu bireyleri oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak genellikle genç ve orta yaşlı katılımcılarımızın sosyal dışlanma süreçlerini birbirine benzer şekilde deneyimledikleri düşünülmektedir.

Tablo 4.6'a bakıldığında, katılımcıların eğitim seviyeleriyle sosyal dışlanma seviyeleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir ($p>0,05$). Literatürdeki benzer çalışmalar incelendiğinde, Balcı (2019: 73), yaptığı çalışmada sosyal dışlanmayı eğitim seviyesi faktörü bağlamında değerlendirdiğinde, araştırmaya dahil olan engelli kişilerin ekonomik zorluk yaşama, kültürel açıdan uyum, kurum ve yardımlardan fayda sağlama konularında sosyal dışlanma seviyelerinde anlamlı bir değişiklik olmadığını tespit etmiştir.

Bunun yanı sıra, sosyal dışlanmanın eğitim düzeyine göre değişiklik gösterdiği çalışmalarda mevcuttur. Genel olarak yapılan çalışmalarda eğitim düzeyinin artmasıyla sosyal dışlanma seviyelerinin arttığı görülmektedir. Bu sonuçlar bizim çalışmamızda da olduğu gibi çoğu hipotezle ters düşmektedir. Hipotezler eğitim seviyesinin arttıkça sosyal dışlanma seviyelerinin düşeceği yönünde oluşturulmuştur. Ancak eğitim seviyesinin artmasıyla sosyal dışlanmanın da doru orantılı şekilde artması bireylerin hayattan beklentilerinin artmasıyla karşılık bulmaktadır. Engelli bireyler bilinçlendikçe çalışma hayatlarının, eğitim hayatlarının ve genel olarak yaşam standartlarının yükselmesini beklemektedirler. Bu açıdan ele alındığında eğitim seviyesinin artmasıyla sosyal dışlanmanın doğru orantılı şekilde yükselmesi olağandır. Bizim araştırmamızdaki katılımcıların eğitim seviyeleri genel olarak engellilerin eğitim seviyesine göre yüksektir ve birbirine yakın değerlere sahiptir. Eğitim seviyelerinin birbirine yakın olmasına dayanarak aralarında anlamlı bir farklılık olmaması olağandır.

Tablo 4.7'e bakıldığında, katılımcıların medeni durum değişkenine göre sosyal dışlanma seviyeleri açısından istatistiki düzeyde anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Sonuçlar hipotezimizle uyum göstermemektedir. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde sonuçlarımızla benzerlik gösteren çalışmalar mevcuttur.

Çelik (2019: 106), yaptığı çalışmada dışlanma ve benlik saygısı değerlerinde katılımcıların medeni haline bağlı olarak anlamlı bir değişiklik olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Diğer bir deyişle medeni halin sosyal dışlanmışlık seviyesine herhangi bir şekilde etkisi olmadığını söylemiştir.

Ancak genel olarak bakıldığında sosyal dışlanma ve medeni durum arasında anlamlı farklılık tespit edilen çalışmalar daha fazladır.

Balcı (2019: 73), yaptığı çalışmasında engelli bireylerin kültürel entegrasyon ile uygun ev ve güvenli çevre konusunda dışlanma yaşama düzeylerinin anlamlı farklılık göstermediğini tespit etmiş, Buna karşılık maddi yoksunluk, kurumlardan ve yardımlardan faydalanma ile sosyal katılımcılık konularında bekâr bireylerle kıyaslandığı zaman evli bireylerin sosyal dışlanma yaşama düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır. Bu bağlamdan incelendiğinde evli olan bedensel engelli bireylerin bekar olanlara oranla sosyal dışlanma seviyelerinin yüksek çıkmasında en büyük sebeplerden birinin geçim sıkıntısı yani maddi kaygılar olduğu düşünülmektedir. Çünkü engelli bireylerin çalışma ve istihdam konusunda yaşadığı sıkıntılar, çalışma hayatında yönetici grubuna dahil olamamanın veya çalıştığı kurumda yükselmesinin daha zor olduğunu kavramsal çerçevede ve literatürdeki diğer çalışmalarda bulmak mümkündür. Bununla birlikte çalıştıkları kurumlarda genellikle vasıfsız elaman olarak çalışmaları ve gelir düzeylerinin düşük olması bir aileyi geçindirmeye yetmeyecek seviye de olmaktadır. Aynı zaman da devletin engelliler için verdiği maddi yardımlarda engellilerin hayatlarını idam ettirmeleri için yeterli seviyede değildir. Bu bağlam da evli olan bedensel engelli bireyin sosyal dışlanma seviyelerinin bekarlara oranla daha yüksek çıkması olağandır.

Tablo 4.8 incelendiğinde, katılımcıların engel türüne göre temel hizmetlere erişimden dışlanma, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma ve toplam sosyal dışlanma düzeylerinin arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık olmadığı ($p>0,05$), ancak diğer engel türlerine sahip katılımcıların sosyal hayattan dışlanma düzeyinin ortopedik ve süregen hastalığa sahip katılımcılardan anlamlı derecede daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Sonuçlar engel türüne göre sosyal dışlanma düzeylerinde farklılık vardır hipotezimizi destekler niteliktedir. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde araştırma sonuçlarımızla benzerlik gösteren çalışmalar mevcuttur.

Çelik (2019: 109) yaptığı çalışmasında, katılımcıların dışlanmışlık düzeyinin engel grupları bağlamında çeşitlilik gösterdiği sonucunu elde etmiştir. Bedensel engel ile işitme engeli grupları arasında anlamlı seviyede değişiklik gösterdiğini, işitme engeline sahip bireylerin ortopedik engele sahip olan bireylere oranla sosyal dışlanma seviyelerinin daha fazla olduğunu tespit etmiştir.

Aynı şekilde Sarıgül (2016: 98) birden fazla engele sahip olan bireylerin, tek bir engel türüne sahip olan bireylere göre sosyal dışlanma seviyelerinin yükseldiğini ve engel türüyle sosyal dışlanmanın doğru orantıda artış gösterdiğini tespit etmiştir.

Tablo 4.9 incelendiğinde, katılımcıların engel derecelerine göre sosyal dışlanma düzeylerinin arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık olmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Sonuçlar oluşturduğumuz “Bedensel engelli bireylerin engel derecesine göre sosyal dışlanmışlık seviyeleri arasında farklılık vardır.” Hipotezimizle benzerlik göstermemektedir. Bunun sebebinin ise araştırmamıza dahil olan katılımcıların yarısından fazlasının aktif olarak spor yapıyor olmasına dayandırabiliriz. Bununla birlikte engel derecesinin her zaman için doğruyu yansıtmadığını söyleyebiliriz. Hastanelerden alınan engellilik raporları tanıdık doktorlar vasıtasıyla olduğundan fazla seviye de alınabilmektedir. Bu durumda engel derecesi belge üzerinde fazla gözükse de birey normal yaşantısında çok zorlanmayabilir. Aynı şekilde bu durumun tam tersi de mevcuttur. Engelli bireylerin devletten gerekli olan desteği alabilmesi için %40’ın üzerinde engel derecesinin bulunması gerekmektedir. Buna bağlı olarak doktorların bu oranı oldukça güç şekilde verdiği hatta engel derecesi daha yüksek olduğu halde daha aşağı bir engel derecesinde rapor verildiği düşünülmektedir.

Tablo 5.1 incelendiğinde, katılımcıların gelir durumuna göre sosyal hayata katılımdan dışlanma ve temel hizmetlere erişimden dışlanma düzeylerinin arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık olmadığı ($p>0,05$), ancak gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma ile toplam sosyal dışlanma düzeylerinin gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı ($p<0,05$) görülmektedir. Anlamlı farklılıkların hangi gruplar arasında olduğu incelendiğinde, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma ile toplam sosyal dışlanmada aylık gelir durumu 1500-3000 TL, 3001-4500 TL ve 7500-9000 TL olan katılımcıların sosyal dışlanma düzeyinin aylık geliri 4501-6000 TL arasında olan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Yani gelir durumu en düşük ve en yüksek düzeyde olan katılımcılarla, gelir düzeyi ortalama olan katılımcılar arasında anlamlı düzeyde farklılık vardır. Bu bağlam da gelir düzeyi ortalama düzeyde olan katılımcıların sosyal dışlanmışlık seviyesi kendisinden daha düşük ve daha yüksek gelir seviyesine sahip olanlara oranla daha az seviyede bulunmuştur. Gelir seviyesi daha düşük olan katılımcıların sosyal dışlanma seviyelerinin daha yüksek olması hipotezimizle ve literatürdeki diğer çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Sosyal dışlanmanın ilk ortaya çıkış sebebi göz önüne alındığında temel sebebin ekonomik yetersizlikler olduğu kavramsal çerçevede açıklanmıştır. Literatürdeki diğer çalışmalara baktığımızda;

Sarıgül (2016: 92) yaptığı çalışmada, gelir seviyesi düşük olan bedensel engelli bireylerin gelir seviyesi daha yüksek olan bedensel engellilere göre sosyal dışlanma seviyelerinin daha yüksek olduğunu bulmuştur.

Karataşoğlu (2014:162) yaptığı çalışmasında, ekonomik gelir düzeyiyle sosyal dışlanma ilişkisinde ters orantı olduğunu ekonomik düzey yükseldikçe sosyal dışlanma oranında azalma olduğunu tespit etmiştir.

Balcı (2019: 74) yaptığı çalışmasında aynı şekilde engellilerin sosyal dışlanma seviyelerinin maddi gelir oranlarına göre çeşitlilik gösterdiğini bulmuştur. Araştırma sonuçlarına bakıldığında, gelir seviyesindeki düşüklük, çeşitli devlet kurumlarının sağlamış olduğu maddi imkanlardan yararlanabilme, engel durumuna uygun ev ve güvenli çevre açısından ekonomik gelir seviyesi yeterli olmayan engelli kişilerin, kültürel uyumlanma açısından ise ekonomik gelir seviyesi iyi olan engellilerin sosyal dışlanmaya daha fazla maruz kaldıkları sonucuna ulaşmıştır.

Literatürdeki çalışmalara bakıldığında, araştırma sonuçlarımıza benzer nitelikte çalışmalar olduğunu söyleyebiliriz. Ekonomik yetersizliğin sosyal dışlanmayı artırması beklenen bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun sebebi ise bireylerin ekonomik olarak bağımsız olamaması, geçinme ve iş bulmada yaşadıkları zorluklar sosyal dışlanma seviyelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu tür zorluklarla baş etme sürecinde birey toplumla sosyalleşmeyi, aktivite ortamlarına katılmayı ve yaşam kalitesini arttıracak faaliyetlerde bulunmayı göz önünde bulunduramaz.

Araştırmamız da ve literatürdeki farklı çalışmalarda göze çarpan bir diğer sonuç ise gelir seviyesinin daha yüksek olduğu bedensel engelli bireylerin gelir seviyesi düşük olanlara oranla sosyal dışlanma seviyelerinde artış gözlemlenmesidir. Bunun sebebi ise ekonomik düzeyle beklentinin doğru oranda artmasının etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

Darıyemez (2012: 93) yaptığı çalışmasında kamusal alanda çalışan engelli bireylerin özel işletmelerde çalışan engelli bireylere göre sosyal dışlanma seviyelerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bunu sebebi ise gelir ve sosyal yaşama dahil olma seviyesi arttıkça engelli bireylerin beklentilerinin de yükselmesidir.

Tablo 5.2 incelendiğinde, katılımcıların kiminle yaşadığına göre sosyal hayata katılımdan dışlanma düzeylerinin arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık olmadığı ($p>0,05$), ancak temel hizmetlere erişimden dışlanma, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma ile toplam sosyal dışlanma düzeylerinin kiminle yaşadığına göre istatistiki olarak

anlamli seviyede değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0,05$). Değişim seviyelerinin hangi gruplar arasında olduğu incelendiğinde, temel hizmetlere erişimden dışlanma, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma ile toplam sosyal dışlanmada yalnız, anne-babayla ve bakım evinde yaşayan katılımcıların, bir arkadaşıyla yaşayan katılımcılara göre sosyal dışlanma düzeyinin anlamli ölçüde daha yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Bunun sebebinin ise bir arkadaşıyla birlikte yaşayan engelli bireyin kendi kendine bakım sağlıyor olabilmesi, kendi ekonomik gelir seviyesini yeterli düzeyde elde edebilmesi ve sosyal çevrelere katılım sağlamada sorun yaşamaması gibi faktörlerin etkili olduğu düşünülmektedir. Yani engelli birey kendisine sosyal bir çevre kurmuştur buna dayalı olarak sosyal dışlanma seviyeleri diğer gruplara göre en düşük düzeyde tespit edilmiştir. Yalnız yaşayan bireylerin kendi bakımlarını sağlaması mümkün olsa bile temel hizmetlere erişimden dışlanma, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma ile toplam sosyal dışlanma düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bunula birlikte anne-babayla ve bakım evinde yaşayan katılımcıların kendi bakımlarını kendilerinin sağlayamama durumu söz konusu olabilir. Ekonomik olarak aileye bağılı olabilir ve sosyalleşme açısından kendilerini yeterli görmeyebilirler. Dolayısıyla sosyal dışlanma seviyeleri bir arkadaşıyla yaşayan engelli bireylere göre daha yüksek çıkmıştır. Bu bağlamda bedensel engelli bireylerde Sosyal dışlanmanın kiminle yaşadığına göre farklılık göstermesi hipotezimizi destekler niteliktedir.

Tablo 5.3 Tablo incelendiğinde, katılımcıların haftalık egzersiz yapma sıklığına göre sosyal hayata katılımdan dışlanma, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanma ile toplam sosyal dışlanma düzeylerinin haftalık egzersiz yapma sıklığına göre istatistiksel olarak anlamli düzeyde farklılaştığı ($p<0,05$) görülmektedir. Anlamli farklılıkların hangi gruplar arasında olduğu incelendiğinde, sosyal hayata katılımdan dışlanma ile toplam sosyal dışlanmada egzersiz veya spor yapmayan katılımcıların sosyal dışlanma düzeyinin haftada 1-2 gün ve 3-4 gün egzersiz veya spor yapan katılımcılardan anlamli seviyede daha yüksek olduğu, gelir yoksunluğu ve ekonomik dışlanmada ise egzersiz yapmayan katılımcıların sosyal dışlanma düzeyinin haftada 3-4 gün egzersiz veya spor yapan katılımcılardan anlamli derecede daha yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Egzersiz ve sporun sosyalleşmeyi olumlu anlamda etkilediği yadsınamaz bir gerçektir. Bireyin engel durumu olsun ya da olmasın egzersiz bireyin sosyalleşmesini, motivasyonunu, yaşam kalitesini ve benlik saygısını pozitif yönde etkiler. Literatürde bu konuyla alakalı hipotezimizi destekleyen oldukça fazla çalışma bulunmaktadır.

Berber (2011: 74) yaptığı çalışmasında, Spor yapan ve işitme engeli bulunan çocuklar ile spor yapmayan işitme engelli çocukların sosyalleşme alanında karşılaştırdığında anlamli seviyede farklılık tespit etmiştir. Bu anlamda spor yapan işitme engelli çocuklar kendilerini spor yapmayan

işitme engelli çocuklara göre daha iyi ifade etmekte, toplum içerisindeki özgüven oranları daha yüksekte, liderlik vasıfları gelişmiş, yeni insanlar tanımaya yatkın, sosyal faaliyetlere dahil olabilen, insanlara yardım etmekten çekinmeyen ve sosyal ortamlar içerisindeki görevlerini sorunsuz bir şekilde yerine getirebilen bireyler olduklarını tespit etmiştir.

Söğüt (2006) konuyla alakalı araştırmasında, bedensel engele sahip bireylerin spor yapma davranışını ve faaliyet gösterdiği grubun içerisinde kendi değerini hissedebilme durumunu irdelenmiştir. Araştırmasının sonuçlarında, Spor yapan bedensel engelli bireylerin kendilerini daha değerli hissettiğini tespit etmiştir. Spor yapmayan engelli bireylerin ise arkadaş edinememe sorunu olduğunu ifade etmiştir. Aynı çalışmada bedensel engeli olan bireylerin herhangi bir problemle karşı karşıya kalması durumunda, sporun sağladığı faydaya yönelik sonuçlar irdelendiğinde; çalışmaya dahil olan ve spor yapan bedensel engelli bireylerin sosyal hayatlarında karşılarına çıkan problemleri ve zorlanmaları aşma konusunda sporun %89,28'lik bir oranla katkıda bulunduğunu tespit etmiştir.

Bulgu ve Akcan (2003), herhangi bir şekilde engeli olan bireylerin egzersiz ve spora katılım sağlayarak sosyalleşebileceğini ifade etmiş, spor faaliyetlerine katılmanın yeni arkadaşlık ilişkisi kurmada oldukça faydalı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Karakoç ve ark. (2012), işitme engeline sahip bireylerin spor faaliyetlerine katılma ve katılmama durumlarına bağlı olarak benlik saygısı düzeylerini karşılaştırmış, elde ettiği verilere göre spor faaliyetlerine katılım sağlayan işitme engelli kişilerin benlik saygısı puanlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Çakmakçı (2001) “Okullarda Beden Eğitimi Dersinin ve Faaliyetlerinin Öğrencilerin Sosyalleşmesine Etkileri” konulu çalışmasında beden eğitimi spor faaliyetlerinin, öğrencilerin sosyalleşmesine büyük ölçüde etken olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Ekinci (2019: 49) yaptığı çalışmasında serbest zaman doyum ölçeği alt boyut puanları ve serbest zamanda algılanan özgürlük ölçeği puanlarının katılımcıların spor yapma durumlarına göre anlamlı şekilde farklılaştığını tespit etmiştir. Spor yapan bedensel engelli bireylerin psikolojik açıdan doyum sağlama, eğitsel alanda doyum sağlama, sosyal boyutta doyum sağlama ve rahatlama düzeyinde doyum sağlama alt boyutundaki ölçek puanları spor yapmayan bedensel engelli bireylere göre daha olumlu sonuçlanmıştır. Analiz edilen verilerin sonucunda, serbest zaman doyumundan ve serbest zamanda algılanan özgürlük seviyesi ile spor yapıyor olma durumu arasında bağlantının olduğunu, aktif olarak spor faaliyetlerine katılan bedensel engelli kişilerin analiz sonuçlarının spor yapmayan bedensel engelli kişilere oranla daha yüksek olduğunu tespit etmiştir.

Sonuç olarak araştırmamızda elde edilen sonuçlar, “bedensel engelli bireylerin sosyal dışlanmışlık seviyeleri egzersiz yapma sıklığına göre farklılık gösterir” hipotezimizi destekler niteliktedir. Aynı şekilde literatürdeki araştırmalar incelendiğinde araştırma bulgularımızla uyuşan sonuçlar olduğu görülmektedir. Egzersizin engelli bireylerde sosyalleşmeyi, benlik saygısını, zorluklarla mücadele edebilmeyi ve motivasyon düzeylerini olumlu yönde etkilediği bilinmektedir.

Tablo 5.4 incelendiğinde, katılımcıların dışarıda tanımadığı kişilerden yardım talep etme durumuna göre sosyal dışlanma düzeylerinin arasında istatistiki bağlamda anlamlı seviyede değişiklik bulunmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$). Araştırma sonucumuz bu anlamda oluşturduğumuz hipotezle ters düşmektedir. Bunun sebebi ise genel olarak araştırmaya dahil olan katılımcıların eğitim seviyesinin ve egzersiz yapma düzeylerinin yüksek olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Eğitim seviyesinin ve egzersiz düzeylerinin yüksek olması sosyal hayata katılımı kolaylaştıran ve bireyler arası iletişimi sağlayan önemli faktörler arasındadır.

4.2 Öneriler

Araştırmamızdan elde edilen sonuçlara ve sonuçların literatürdeki diğer çalışmalarla karşılaştırılmasından elde ettiğimiz bulgulara göre;

Araştırmamızda bedensel engelli bireylerin sosyal dışlanma durumları cinsiyete göre değişkenlik göstermemiştir. Ancak literatürdeki çalışmalar incelendiğinde pek çok çalışmada kadınların erkeklere göre sosyal dışlanma düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun temel sebeplerinden birisi engelli kadınların çalışma yaşamında erkeklerden daha dezavantajlı durumda yer alması olarak gösterebilir. Ekonomik kaygılar sosyal dışlanmanın hem oluşma nedeni hem de sonucudur diyebiliriz. Bu durumda engelli kadın bireylerin iş istihdamında düzenlemeler yapılabilir. Aynı şekilde sosyal dışlanmayı ve sosyal etkileşimi direk olarak etkileyen egzersiz ve spor alanında kadınların katılabilecekleri spor kulüpleri erkeklere göre daha azdır. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde sosyal aktiviteye katılamayan bedensel engelli bireylerin zamanlarının çoğunu evde yalnız geçirdikleri ve sosyalleşmek içinse telefon ve medya kullanımını oldukça arttırdıkları sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu bağlamda bedensel engelli bireylerin katılabilecekleri sosyal ve sportif egzersiz alanlarının artırılması onların sosyalleşmesini daha da arttıracak, toplumla uyumlanma süreçlerini olumlu yönde etkileyecek ve sosyal dışlanma düzeylerini düşürecektir.

Sosyal dışlanma durumunun eğitim seviyesi açısından değerlendirmesine bakıldığında araştırmamıza katılan bedensel engelli bireylerin eğitim seviyesinin genel olarak iyi düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna bağlı olarak katılımcılarımızın eğitim yönünden sosyal dışlanma seviyelerinde farklılık görülmemiştir. Ancak literatürdeki araştırmalara baktığımızda düşük eğitim seviyesinin sosyal dışlanmayı direk olarak etkilediği görülmektedir. Eğitimin erişebilir olması en insani haklardan birisidir. Bu alanda gerekli çalışmaların yapılması gerekmektedir. Eğitim kurumlarının yapısal olarak inşasında engelli bireylerin kullanabileceği standartlara uygun yapılar inşa edilmelidir. Yeni yapılan kurum ve tesislerde bu durum giderilmeye çalışılsa da mevcuttaki kurumların kullanımında engelli bireylerin zorlandığı ve kendilerini toplumun bir parçası olarak değerlendirmedikleri düşünülmektedir. Aynı şekilde eğitimin iyi seviyede olması engelli bireylerin bilinç düzeyini arttırmakta ve kendi sosyal hakları konusunda bilgilenmelerini sağlamaktadır. Pek çok engelli birey kendileri için yapılan yasal düzenlemelerden ve haklardan habersiz oldukları için de kendilerini dışlanmış hissedebilmektedirler.

Eğitim seviyesinin artmasıyla engelli bireylerin çalışma hayatına dahil olma ve çalışma alanında daha geniş bir yelpazeye açılabilme durumları söz konusu olmaktadır. Bu durumda engelli bireylerin istihdamı ve ekonomik gelir seviyelerini çalışma standartlarına yükseltmeleri kolaylaşacaktır. Aynı şekilde eğitim kurumlarında herkes gibi eğitim gören engelli bireylerin sosyalleşmeleri ve toplumun bir parçası haline gelmeleri daha kolaydır. Bu anlamda eğitimin herkes için erişebilir olması oldukça önem arz etmektedir.

Bedensel engelli bireylerin medeni durumuna göre sosyal dışlanma düzeyleri baz alındığında araştırma verilerinden elde ettiğimiz sonuçlarda da olduğu gibi engelli bireylerin evlenme oranları düşüktür. Bunun altında ise yine toplumsal bakış açısının etkisi kendini göstermekte ve aynı zaman da engelli bireylerin aile kurabilmek için ekonomik güvensizlik hissetmeleri yatmaktadır. Bu bağlam da sosyal dışlanma kavramının ilk ortaya çıkış sebebi olan ekonomik yoksunluk günümüzde hala sosyal dışlanmanın en belirgin özelliğidir. Birey engelli olsun ya da olmasın ekonomik olarak yoksunluk yaşadığı takdirde, toplumsal faaliyetlere ve aktivitelere katılamamakta, sosyalleşmemekte ve kendini topluma ait hissetmemektedir. Engelli bireyler de ise bu durumla karşılaşmak oldukça olasıdır. Çünkü işe alımlarda, iş yerinde çalıştırılma şekillerinde normal bireylerle aynı süreçleri yaşamamaktadırlar. Aynı şekilde devletin sağladığı maddi destek rakamları bu günkü asgari ücret tutarları göz önüne alındığında oldukça düşük düzeyde kalmaktadır. Araştırmamızdan elde ettiğimiz sonuçlar ve literatürdeki diğer çalışmalar incelendiğinde engellilerin istihdamı ve engelli bireylere devletin sağladığı maddi yardımlar konusunda daha fazla çalışma yapılması gerektiği görülmektedir.

Araştırmamızdan elde ettiğimiz veri sonuçlarına göre, göz önüne alınması gereken en önemli konulardan birisi de egzersiz ve spordur. Egzersizin bireyler üzerinde benlik saygısını geliştirdiği, öz güven oluşturduğu, motivasyonu arttırdığı ve sosyalleşmeyi istisnasız olarak olumlu etkilediği hem bu araştırma sonuçlarında hem de literatürdeki diğer araştırmalarda kendini göstermiştir. Araştırmamızdaki sonuçlara göre egzersiz yapan bedensel engelli bireylerle egzersiz yapmayan bedensel engelli bireylerin sosyal dışlanmışlık düzeyleri arasında farklılık vardır. Egzersiz yapmayan bedensel engellilerin sosyal dışlanma düzeyleri daha yüksektir. Bu fark haftada 1-2 gün ve 3-4 gün egzersiz yapan bireyler arasında bile farklılık göstermiştir. Haftada 3-4 gün egzersiz yapan bedensel engelli bireylerin sosyal dışlanmışlık düzeyi haftada 1-2 gün egzersiz yapan bedensel engelli bireylere göre daha düşük çıkmıştır.

Bununla birlikte egzersiz ve spor faaliyetlerine aktif olarak katılım göstermenin bireyin fiziksel ve ruhsal gelişimine katkı sağlaması engelli bireyler açısından oldukça önemlidir. Egzersiz ve sporla bireylerdeki güç seviyesi, denge kabiliyeti, kondisyon seviyeleri ve koordinasyon yetenekleri gelişir. Egzersizin sağladığı fiziksel gelişim engelli kişilerin günlük yaşantısındaki hareket kabiliyetlerini artırır ve kendilerine olan özgüven seviyelerinin yükselmesini de olumlu yönde etkiler. Bu bağlamda engellilerin egzersiz ve spor yapabileceği daha fazla alanın oluşturulması ve mevcutta bulunan tesislerin onarımının engellilerin de kullanabileceği şekilde yapılması gerekmektedir. Bu faktörlere bağlı olarak spor tesislerinde engellilere egzersiz yaptırabilecek terapötik rekreasyon uzmanlarına da ihtiyaç duyulmaktadır. Engelli bireylerin doğru şekilde kendi engel düzeyine bağlı olarak egzersiz yapması gerekmektedir. Bu çalışma alanı hem rekreasyon uzmanlarına istihdam alanı açabilir hem de engelli bireylerin egzersiz yapma konusunda motivasyonunu arttırabilir. Engelliler için genel bir sorun olan ulaşım faktörü dikkat edilmesi gereken bir diğer konudur. Tesislerin kullanılabilir olması kadar ulaşılabilir olması da oldukça önem arz etmektedir. Buna göre yolların ve kaldırımların, rampaların, asansörlerin engellilerin kullanabileceği şekilde evrensel tasarım gözetilerek yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Arıkan, Ç. (2002). “Sosyal Model Çerçevesinde Engelliliğe Yaklaşım”. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, Cilt 2, Sayı:1:12-21.
- Atkinson, A. (1998). “The Concept of Social Exclusion in the European Union: Context, Development and Possibilities”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 38, No. 3.
- Atkinson, R. v. (2000). “Social exclusion, poverty and unemployment. ” A.B. Atkinson ve J.Hills (Ed.), "Exclusion, employment and opportunity" (1-21). London: *London School of Economics*.
- Balcı, S. (2019). “Engellilerin Sosyal Dışlanma Algılarının Bazı Sosyodemografik Değişkenlere Göre İncelenmesi”, *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (14), 59-79.
- Baykan, Z. (2000). “Özürlülük, engellilik, sakatlık nedenleri ve korunma”. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 9(9), 15-22.
- Berber, R. (2011). *Sporun İşitme Engellilerin Sosyalleşmesi Üzerine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Bezmez, D. ve Yardımcı, S. (2008). “Bir Vatandaşlık Hakkı Olarak Sakat Hakları ve Sakat Hareketi”. <https://www.birikimdergisi.com/guncelyazilar/697/bir-vatandaslik-hakki-olarak-sakat-haklari-ve-sakathareketi#>. (Erişim Tarihi: 21.01.2024).
- Bilgin, K. U. (1997). “Engellilerin İstihdamında Yöntem Arayışı”. *Görme Engellilerin Sosyal Güvenlik Sorunları ve İstihdamı Sempozyumu* 1-2 Aralık. Altı Nokta Görme Engellilere Hizmet Vakfı Yayınları:3, Ankara:19-31.
- Bucuka, Y. (2020). “Engellilerde Sosyal Dışlanma Ölçeğinin (ESDÖ) Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması”. *Turkish Studies-Social Sciences*, 15(5), 2427-2443.
- Bulgu, N. A. (2003). *Spor ve Toplumsallaşma*. Beden Eğitimi ve Sporda Sosyal Alanlar Kongresi. Gazi Üniversitesi Spor Yüksek Okulu Yayınları. Ankara. 2003.
- Cılga, İ. (2001). “Özürlülerin Yaşam Kalitesi”. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 1(1): 79-89.
- Çelik, E. (2016). “Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhu”. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1): 219-246.

- Çelik, F. (2019). *Bedensel Engellilerde Sosyal Dışlanma ve Benlik Saygısı İlişki: Adıyaman İli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Darıyemez, M. (2012). *Sosyal Dışlanma Bağlamında Engellilerin Çalışma Hayatından Soyutlanması: Antalya Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Davies, J. S. (2005). The social exclusion debate: strategies, controversies and dilemmas. *Policy Studies*. 26(1), 3-27.
- Demirci, E. (2000a). “Görme Engellilerin Toplumla Sağlıksız İlişkileri (I.Bölüm)”. *Ufkun Ötesi Aylık Dergisi*, Yıl:4, Sayı:17, Mayıs.
- Dünya Sağlık Örgütü (WHO). (2011). *Dünya Engellilik Raporu*. Ankara: Anıl Group Matbaa.
- Durduran Y. (2009). *Engelli çocukların engellilikleri dışındaki sağlık sorunları ve sağlık hizmetinden yararlanma durumları: Kontrollü saha çalışması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Ekinci, Ü. (2019). *Bedensel Engelli Bireylerin Katıldıkları Serbest Zaman Etkinliklerinden Tatmin Olma ve Algılanan Özgürlük Düzeylerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergüden, D. (2008). *Sosyal Dışlanma Açısından Bedensel Engelli Bireylerin Yaşantılarının İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eripek, S., Özsoy, Y. ve Özyürek, M. (1996). *Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Özel Eğitime Giriş*. (11. Baskı). Ankara: Karatepe Yayınları.
- Erkan, G. (2004). “Özürlülüğe İlişkin Modeller ve Sosyal Hizmet Uygulamaları”. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt 15, Sayı:2, Ankara:31-38.
- Eryücel, E. (2017). “Öjenik Bağlamında Batı Ülkeleri'nde ve Türkiye'de Politika Yapımı Üzerine Karşılaştırmalı Analiz”. *International Conference On Eurasian Economies*, 132. <https://www.avekon.org/proceedings/avekon08.pdf> (Erişim Tarihi: 12.04.2024).
- Geyik, H. (2006). *Tekerlekli Sandalye Kullanıcılarının Fiziksel İş Yapabilme Kabiliyetini Ölçen ve Artıran Tekerlekli Sandalye Ergometresi' nin Tasarımı ve İmalatı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Goffman, E. (2014). *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. 2. bs. çev. Şerife Geniş, Levent Ünsaldı, Suphi Nejat Ağırnaslı. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Gökmen, N. (2017). *Engellilere Yönelik Kaynaştırma Eğitiminin Sosyal Dışlanma Bakımından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gül, H. ve Keser, İ. (2020). *Engelli Bireylere Hastane Öncesi Yaklaşım*. Özen, S., Tok Özen, A., Gündüz, E.S. (Eds.), *Paramedikler İçin Özel Gereksinimi Olan Hastalarla Hastane Öncesi Yaklaşım içinde*, Hedef CS Basın Yayın. Ankara.
- Güngör, A. (1989). *Lise Öğrencilerinin Öz saygı Düzeyini Etkileyen Etmenler*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Güven, Y. (2003). *Özel eğitime giriş*. Adnan Kulaksızoğlu (Ed.). *Farklı gelişen çocuklar*. İstanbul. Epsilon Yayınları.
- İkizoğlu, M. (2001). “Yoksulluk ve Özürlülük İlişkisi”. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2.
- Işıkkhan, V. (2001). *Görme Özürlüler İçin Rehabilitasyon Deneyimleri, Yeni Rehabilitasyon Politikaları ve Meslek Tanımları*. Körler Federasyonu Yayını, Ankara.
- Kara, B. (2016). “Türkiye’de Engelli Bireylerin Yasal Hakları ve Uygulamadaki Yeri”. *The Journal of Academic Social Science Studies*,1(48): 249-260.
- Karakoç, Ö., Çoban, B., Konar, N. (2012) “İşitme Engelli Milli Sporcular ile Spor Yapmayan İşitme Engellilerin Benlik Saygısı Düzeylerinin Karşılaştırılması”. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*; 4(1):12-17.
- Karasar, N. (2003). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. Nobel Yayın Dağıtım, 12. baskı, Ankara.
- Karataş, K. (1996). *Genç İşsizliği Ekonomik Toplumsal ve Ruhsal Sonuçları*. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yay. No:2, Ankara.
- Karataş, K. (2002). “Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları, Bir Sosyal Politika Yaklaşımı”. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Türkiye Körler Federasyonu Yayını.
- Kaya, E. (2016). *Engelli Bireylerin Rekreatif Faaliyetlere İlişkin Tutumları ve Sportif Rekreasyon Alanlarının Engellilere Uygunluk Düzeylerinin İncelenmesi*. Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

- Kaya, E. ve Sarı, İ. (2018). “Bedensel ve Görme Engelli Bireylerin Çeşitli Değişkenler Açısından Boş Zaman Tutumlarının İncelenmesi”. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 3(4): 19-31.
- Kenyon, S., Lyons, G., & Rafferty, J. (2002). Transport and Social Exclusion: Investigating the Possibility of Promoting Inclusion Through Virtual Mobility. *Journal of Transport Geography*, 207-219.
- Kitchin, R. (1998). “Out of Place’, KnowingOne’sPlace’: Space, PowerandTheExclusion of Disabled People”. *Disability&Society*, 13(3): 343-356.
- Köksal, A. (2010). *Türkiye’de engelli istihdamı ve bir araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kumtepe, H. (2001). *Ankara’da Yaşayanların Engellilere yönelik Tutumları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Levitas, R. (2000). *Breadline Europe: The Measurement of Poverty*, Bristol: The Policy Press
- Mathieson, J., Popay, J., Enoch, E., & Escorel, S. (2008). *Social Exclusion Meaning, Measurement and Experience and Links to Health Inequalities*. Lancaster University Social exclusion literature review.
- McDougall, J., Dewit, D.J., King, G., Miller, L.T. ve Killip, S. (2004). “High School- Aged Youths’ Attitudes Toward their Peers with Disabilities: the role of school and student interpersonal Factors”. *International Journal of Disability, Development and Education*, September ,Vol. 51, No. 3, 287- 313.
- Mert, M. (2005). *İşitme Engelli Güreşçilerin Fiziksel Fizyolojik Özelliklerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisan Tezi, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Meşe, İ. (2014). “Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir?”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 0(33), 79-92.
- Mitchell, D., Snyder, S. (2003). “The Eugenics Atlantic: Race, Disability and The Making of an International Eugenic Science, 1800-1945”. *Disability & Society*, December, Vol. 18, No. 7:843-864.
- Mutluer, S. Y. (1997). *Tekerlekli Sandalye Kullanan Bedensel Özürlüler İçin Uygun Konut Tasarımı ve Çevre Düzenlemesi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Okur, N. ve Erdugan, F.E. (2010). "Sosyal Haklar ve Özürlüler: Özürlülük Modelleri Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme". *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu*. <http://www.sosyalhaklar.net/2010/bildiri/okur.pdf>. (Erişim Tarihi: 02.06.2023).
- Özgökçeler, S. (2006). *Sosyal Dışlanma Sorunsalı ve Engellilerin Sosyal Politikası Bağlamında Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkan, E. ve Akı, E. (2016), "Az Gören ve Görme Engelli Bireylerin Öz Yeterlilikleri ve Baş Etme Becerileri Arasındaki İlişki", *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 4(2): 81-88.
- Özsoy, Y., Özyürek, M., & Eripek, S. (2002). "Özel eğitime muhtaç çocuklar: özel eğitime giriş". Karatepe Yayınları.
- Öztürk Akçalar, S. (2007). *Ortopedik Engellilerin Sosyalleşmelerine Sporun Etkisi*, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Öztürk, M. (2011). "Türkiye'de Engelli Gerçeği" MÜSİAD Cep Kitapları. Ajansvista Matbaacılık, İstanbul.
- Sapancalı, F. (2005). "Sosyal Dışlanma". Dokuz Eylül Yayınları, 1. Baskı, İzmir.
- Sapancalı, F. (2009). "Toplumsal Açından Yaşam Kalitesi". Altın Nokta Basım Dağıtım, İzmir.
- Sarıgül, A. (2016). *Bedensel Engellilerde Sosyal Dışlanma Ağrı İli Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sen Amartya, K. (2000). "Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny", Asian Development Bank Social Development Papers, No. 1, Manila: Asian Development Bank Publishing.
- Shakespeare, T. (2011). "Sakatlık Sosyal Modeli". çev. Ferit Burak Aydar. *Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak*. der. Sibel Yardımcı, Dikmen Bezmez, Yıldırım Şentürk. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları: 51-60.
- Silver, H. (1995). "Reconceptualizing Social Disadvantage: Three Paradigms of Social Exclusion". *Social Exclusion Rhetoric, Reality, Responses*. ed. Gerry Rodgers, Charles Gore, Jose Figueiredo. Geneva: IILS Publications: 57-80.
- SÖGÜT, M. (2006). *Sporun Bedensel Engellilerin Sosyalleşmeleri Üzerine Etkisi*, Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Mersin.

- T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (2008). *Özürlüler Kanunu ve İlgili Mevzuat*. T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (2009). “IV. Özürlüler Şurası”, *İstihdam, Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, 16-20 Kasım, Ankara. (Erişim Tarihi: 06.04.2024).
- T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (2010). “Özürlülüğe Dair Ayrımcılığın Araştırması”. (Erişim Tarihi: 18.04.2024).
- T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. (2010). “Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması”. (Rapor No:3636). TÜİK. Ankara
- Tsakoglou P. et al. (2002). “Poverty and Social Exclusion in Europe”, Cheltenham: Edward Elgar [E&E] Publishing.
- Tufan, İ., Arun, Ö. (2006). “Türkiye Engelliler Araştırması 2002 İkincil Analizi”, TUBİTAK, Ankara.
- Tüfekçioğlu, U. (2003). “İşitme Engelli Çocuklar İçin Erken Dönem Okuma Yazma Eğitimi”. Eskişehir: *Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını*, Eskişehir.
- Ünal, V. (2018). “Toplumsal Değişim Sürecinde Engelliler”. *Turkish Studies Social Sciences*, 13(18): 1323-1342.
- Ünal, V. (2021). “Türkiye’de Engellilik Yaklaşımlarının Sosyal Politika Açısından Değerlendirilmesi”. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45 (2), 235-258.
- WHO. (1981). “Disability, Prevention and Rehabilitation”, *Technical Report Series*, 668, Geneve.
- WHO. (2013). “Visual İmpairmentandBlindness”. <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs282/en/> (erişim tarihi: 20.02.2023).
- Yardımcı, S. (2015). “Sakatlığın Tarihsel İnşası”, Engellilik ve Ayrımcılık: Eğitimciler için Temel Metinler ve Örnek Dersler, K. Çayır, M. Soran ve M. Ergün (der.), İstanbul: Karekök Akademi Yayınevi.
- Yıldız, S. ve Gürler, S. (2018), “Görme Engelli Bireylerin Engelli Haklarına Dair Bilgi Düzeylerinin Ölçülmesi-Ankara Örneği”. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (KÜSBD, 8(1): 241-268.

İNTERNET KAYNAKLARI

MEB, https://ookgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_02/14114042_bedep.pdf

(Erişim tarihi: 09.12.2023).

Engelsiz Yaşam Derneği, [Türkiye ve Dünya'da Engelliler - Engelsiz Yaşama Derneği - EyDer](#)

(Erişim tarihi: 11.12.2023).

Kalkınma Kütüphanesi,

<https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/engelli-profil-arastirmasi-1-2-3-3-4.pdf> (Erişim Tarihi: 22.01.2024).

Aile ve Sosyal Çalışma Bakanlığı, <https://ekutuphane.aile.gov.tr/media/f2thuiu5/4-%C3%B6z%C3%BCrl%C3%BCler-%C5%9Furas%C4%B1-istihdam-komisyon-raporlar%C4%B1.pdf> (Erişim Tarihi: 06.04.2024).

Birikim Dergisi, <https://www.birikimdergisi.com/guncelyazilar/697/bir-vatandaslik-hakki-olarak-sakat-haklari-ve-sakathareketi#> (Erişim Tarihi: 21.01.2024).

EK-1 KATILIMCI BİLGİLENDİRME FORMU

Bu anket aracılığıyla elde edilen veriler bedensel engelli bireylerin sosyal dışlanma düzeyini tespit etmek için kullanılacaktır. Aşağıda bulunan anketi doldurarak, araştırmaya katılmayı kabul etmiş olacaksınız.

Araştırma da bireysel sonuçlar değil grup sonuçları değerlendirilecektir. Vereceğiniz bilgiler yalnızca bilimsel araştırma amacıyla kullanılacağından adınızı yazmanıza gerek yoktur. Verdiğiniz yanıtlar kesinlikle gizli kalacak, araştırma ekibi dışında kimse ile paylaşılmayacaktır. Bu çalışma süresince toplanan veriler, yalnızca akademik araştırma amacı ile kullanılacaktır ve yalnızca ulusal/uluslararası akademik toplantılarda ve/veya yayınlarda sunulacaktır.

Sizlere sorulan soruların doğru ya da yanlış cevapları yoktur. Soruları cevaplarken, hepsini okuyarak, boş bırakmadan cevaplandırmanız, samimi ve dürüst olmanız araştırma sonuçları için oldukça önemlidir ve araştırmanın güvenilir olmasına katkıda bulunacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi, ölçeklerde ve görüşmelerde verdiğiniz cevaplar kesinlikle gizli kalacaktır. Eğer çalışmayla ilgili herhangi bir şikâyet, görüş veya sorunuz varsa bu çalışmanın araştırmacısı ile iletişime geçmekten lütfen çekinmeyiniz.

Katıldığınız için tekrar teşekkür ederim.

EK-2 DEMOGRAFİK BİLGİLER FORMU

- 1- Cinsiyetiniz?
 - ☐ Kadın
 - ☐ Erkek

- 2- Yaşınız?
 - ☐ 18 yaş ve altı
 - ☐ 18-29yaş
 - ☐ 30-45 yaş
 - ☐ 46-64 yaş
 - ☐ 65 ve üzeri

- 3- Öğrenim Durumu?
 - ☐ İlkokul
 - ☐ Lise
 - ☐ Ön Lisans
 - ☐ Lisans
 - ☐ Lisansüstü

- 4- Medeni Durum?
 - ☐ Evli
 - ☐ Bekar

- 5- Engel Türü?
 - ☐ Ortopedik ve Süreğen Hastalığı Olanlar
 - ☐ Görme Engeli
 - ☐ İşitme Engeli
 - ☐ Dil- Konuşma Engeli

- 6- Engel Derecesi (%)?
 - ☐ 0,4-1 arası
 - ☐ 20-59 arası
 - ☐ 60-79 arası
 - ☐ 80 ve üstü

- 7- Aylık Ekonomik gelir Düzeyi?
 - ☐ 0-1500 TL arası
 - ☐ 1501- 3000 TL arası
 - ☐ 3001-4500 TL arası
 - ☐ 4501-6000 arası
 - ☐ 6001- 7500 arası
 - ☐ 7501- 9000 arası

- 9001 ve üstü
- 8- Kiminle Yaşıyorsunuz?
- Yalnız
 - Anne- baba ile birlikte
 - Eşim ve çocuklarımla
 - Ev arkadaşım
 - Bakım evinde
- 9- Egzersiz yapıyor musunuz? Yapıyorsanız haftada kaç gün yapıyorsunuz?
- 1-2 gün
 - 3-4 gün
 - 5-6 gün
 - 6-7 gün
 - Hiç yapmıyorum
- 10- Ne tür egzersiz yapıyorsunuz (Yürüyüş, koşu, fitness, yüzme vb...)?
-
- 11- Dışarıda tanımadığınız birinin size yardımcı olmasını ister misiniz?
- Evet
 - Hayır

EK-3 ENGELLİLERDE SOSYAL DIŞLANMA ANKETİ

No	Aşağıda yirmi beş ifade bulunmaktadır. Her bir ifade için işaretlemeniz gereken 1'den 5'e kadar rakamlar verilmiştir. Her ifadenin sizin için ne kadar doğru olduğunu veya olmadığını belirtmek için yalnız bir rakamı işaretleyiniz. Lütfen hiçbir cümleyi cevapsız bırakmayınız.	Hiçbir Zaman	Nadiren	Bazen	Çoğunlukla	Her Zaman
1	Engelime uygun yeterli sağlık hizmeti alamıyorum.	1	2	3	4	5
2	Aniden ortaya çıkacak masraflar bana maddi sıkıntı oluşturur.	1	2	3	4	5
3	Yaşadığım yerin yol ve kaldırım gibi unsurlarını kullanmak zordur.	1	2	3	4	5
4	Engelim nedeniyle kalabalıktan uzak kalmayı tercih ederim.	1	2	3	4	5
5	Engelimle ilgili sağlık giderleri maddi gücümü zorlamaktadır.	1	2	3	4	5
6	Okulların binası/fiziki koşulları engellim için uygun değildir.	1	2	3	4	5
7	Kamu kurumlarında (resmi daireler) kötü muameleye uğrarım.	1	2	3	4	5
8	Hastanelerin fiziki/mimari yapısından dolayı güçlük çekerim.	1	2	3	4	5
9	Borç para bulmada sıkıntı çekerim.	1	2	3	4	5
10	İnsanlardan olumsuz tutum ve davranışlara maruz kalırım.	1	2	3	4	5
11	Eğitim sürecinde arkadaşlarımdan gördüğüm destek yetersizdir.	1	2	3	4	5
12	Devletin engellilere verdiği destekler yetersizdir.	1	2	3	4	5
13	Engelli olarak yaşadığım çevrede kendimi güvende hissetmem.	1	2	3	4	5
14	Kamu hizmeti (resmi daireler) veren binaları kullanırken sıkıntı çekerim.	1	2	3	4	5
15	Aile kurma/evlenme hususunda güçlük yaşarım.	1	2	3	4	5
16	İş bulma konusunda zorluk yaşarım.	1	2	3	4	5
17	Sağlık hizmetlerine ulaşmakta zorluk yaşarım.	1	2	3	4	5
18	Kendimi toplumdan dışlanmış hissedirim.	1	2	3	4	5
19	Ekonomik imkânım olursa ikamet ettiğim mahalleyi değiştiririm.	1	2	3	4	5
20	Sağlık çalışanlarından kötü muamele görürüm.	1	2	3	4	5
21	Öğretmenlerden olumsuz tutum ve davranışlara maruz kalırım.	1	2	3	4	5
22	Sosyal ilişki kurduğum insan sayısı azdır.	1	2	3	4	5
23	Aile içi kararların alınmasında görüşlerim dikkate alınmaz.	1	2	3	4	5
24	Toplu ulaşım araçlarını kullanırken güçlük çekerim.	1	2	3	4	5
25	Ekonomik geleceğim konusunda endişe yaşarım.	1	2	3	4	5

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Şeyma BABACAN
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Hızır Reis Tic. Meslek Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Rekreasyon Programı (2016-2020)
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Muratpaşa Türk Telekom Anadolu Lisesi Beden Eğitimi Öğretmeni (2019)